

จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*

ขออำนวยการพร ท่านประธานในที่ประชุม ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และท่านผู้ไฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ นับว่าเป็นศุภวารดิถี คือ วันดี วันงามของชาว คณะครุศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้หมุนเวียน มาครบรอบวันสถาปนาหรือวันก่อตั้งคณะอีกครั้งหนึ่ง และ ทางคณะยังได้จัดกิจกรรมที่แสดงถึงความรำลึกคุณของท่าน คณบดีท่านแรกที่เป็นผู้บริหารกิจการของคณะมาแต่เริ่มต้น นับว่าเป็นสิริมงคลทั้ง ๒ ประการ ประการแรกก็เป็นสิริมงคล โดยสมมติ คือเป็นไปตามกำหนดกาลเวลาที่เรที่ตั้งขึ้นมาว่า เป็นวันสำคัญ ประการที่สอง เป็นสิริมงคลที่เกิดจากการ กระทำความดีของท่านทั้งหลายนั่นเอง คือการแสดงกตัญญู- กตเวทิตาธรรม ต่อท่านผู้ที่ได้เคยมีคุณความดีอันได้กระทำ ไว้ก่อนแล้ว

* ปาฐกถาประจำปี ศาสตราจารย์ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา ครั้งที่ ๑ แสดงที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ พิมพ์ครั้งแรกโดยคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในชื่อว่า "คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่" พ.ศ. ๒๕๒๘

เพราะฉะนั้น อาตมภาพขออนุโมทนาในกุศลกรรมนี้ด้วย ซึ่งการอนุโมทนานี้ก็แยกได้เป็น ๓ ด้าน คือ

ประการที่ ๑ ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ข้อที่ ๓ คือหลักที่ว่าการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นอุดมมงคล

ประการที่ ๒ เป็นการถือเอาโอกาสหรือเหตุการณ์สำคัญมาใช้ในทางที่มีประโยชน์ ในการจัดกิจกรรมที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ เกิดคุณค่าทางสติปัญญา และ

ประการที่ ๓ การกระทำเช่นนี้เป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีไว้ให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง อย่างที่ทางพระท่านชอบใช้คำว่า แก่ปัจฉิมมาชนตา

วันนี้ทางผู้จัดการประชุมได้กำหนดหัวข้อให้อาตมภาพพูดเรื่อง “คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่” หัวข้อนี้เหมือนกับบอกว่า คุณธรรมหรือจริยธรรมที่มีอยู่แล้วไม่ดีหรือไม่เหมาะสม ก็เลยจะต้องหาใหม่ คล้ายๆ ว่าจะบอกอย่างนี้ หรือเพลาลงมาหน่อยอาจจะบอกว่า จริยธรรมส่วนที่ใช้อยู่ คือไม่ใช่จริยธรรมอย่างกว้างๆ ทั้งหมด แต่จริยธรรมส่วนที่เราเลือกเอามาใช้นำมาปฏิบัติกันอยู่ อาจจะมีข้อบกพร่องไม่เหมาะสม ควรจะมาเลือกกันใหม่ หรืออย่างน้อย

ก็เป็นการเชิญชวนให้มาพิจารณาบททวนกันว่า จริยธรรมที่ใช้ที่สอนกันอยู่เป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดี เหมาะหรือไม่เหมาะสมจะเอาอย่างไรกันต่อไป

การพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ผ่านมานั้นเป็นเรื่องมองอดีต ในการมองอดีตนี้ เราอาจจะเห็นว่ามีอะไรที่ไม่เหมาะสม มีข้อบกพร่องเป็นต้น ซึ่งจะทำให้เราต้องมีท่าทีต่ออดีตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่นี้จึงควรจะกล่าวถึงท่าทีของจิตใจต่อเรื่องอดีตไว้

การที่เราพบเห็นข้อบกพร่องของอดีตนี้ มิใช่หมายความว่าเรามองหาข้อบกพร่องของอดีต เพื่อเอามาตำราว่าคนรุ่นก่อน แต่การที่เราทำอย่างนี้ก็เพราะเป็นวิสัยของคนที่ไม่ประมาท คือ ตามปกติคนที่ไม่ประมาทนั้น ย่อมคอยสำรวจตรวจตราตัวเองว่าตนมีอะไรบกพร่อง มีจุดอ่อนอะไรบ้าง แล้วก็พยายามแก้ไขปรับปรุงทำให้เกิดความดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ถ้าทำด้วยความรู้สึกอย่างนี้ แม้เราจะติว่าอดีตมีความบกพร่องอะไรบ้าง ก็ไม่มีปัญหา ไม่มี ความเสียหาย และท่าทีอีกอย่างหนึ่งก็คือ

การมองอดีตที่บกพร่องนั้น โดยถือว่าเป็นเรื่องของเราเอง วิฆนธรรมที่เคยมีความผิดพลาดบกพร่องเกิดขึ้นบ้าง

มีคนเก่าบางคนบางสมัยทำเสียหายไว้บ้างนั้น เป็นเนื้อเป็นหนังอยู่ในตัวของเราเอง ไม่ใช่คนอื่นพวกอื่น การมองอดีตไม่ใช่เรื่องของคนที่จะไปด่าว่าใครๆ ที่ไหน แต่เป็นการพิจารณา ทบทวนเรื่องภายในของตัวเราเอง การพิจารณาสำรวจตนเอง นั้นเป็นสิ่งที่ดี มีแต่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ถ้าตั้งทัศนคติอย่างนี้ไว้แล้วก็ไม่น่าจะมีปัญหา มีแต่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี

นอกจากนั้น เรื่องเกี่ยวกับอดีตนั้นก็ เป็นของเก่า ตามธรรมชาติของเก่าก็เกิดจากการสังสม คือ มีประสบการณ์ ความสามารถ ความรู้ สติปัญญาของคนเก่าๆ ถ่ายทอดสืบต่อกันมามากมาย เป็นเหมือนคลังมรดก ซึ่งผู้ฉลาดจะสามารถสืบค้นเลือกสรรนำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ในเวลาเดียวกัน ในความเก่านั่นเอง เมื่อล่วงกาลผ่านเวลามานานๆ เข้า ก็ย่อมจะมีความเลอะเลือนคลื่อนคลาดไปบ้าง

เพราะฉะนั้นอีกด้านหนึ่งก็คือ เราจะต้องมีการ ตรวจตราชำระสะสางกันบ้างเป็นบางครั้ง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ได้ของเก่าที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ เมื่อมองในแง่นี้ การที่จะมาพูดถึงความบกพร่องอะไรต่ออะไรของอดีตนั้น ก็ไม่ใช่ที่เราพูดถึงถึงอดีตในทางที่ไม่ดี แต่เราพูดเพื่อเราจะได้ของเก่าที่เรียบ

ร้อยสมบรูณ์ ถูกต้องบริสุทธิ์ นี่ก็เป็นแง่คิดที่จะต้องนำมาใช้
ในโอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง การที่อาตมภาพมาพูดในวันนี้ นั้น ก็มีใ้ว่าจะ
มาเสนอรูปสำเร็จของจริยธรรมและคุณธรรมสำหรับคนรุ่น
ใหม่ แต่เป็นเพียงว่าจะมาเสนอความคิดเห็น ในแนวทางที่
เราจะได้ช่วยกันพิจารณาเพื่อหาจริยธรรมที่เหมาะสมต่อไป

คือว่าหน้าที่ในการที่จะวางจริยธรรมนั้นเป็นของ
ร่วมกัน ไม่ใช่เป็นเรื่องของบุคคลผู้หนึ่งผู้เดียว และที่อาตมภาพ
จะพูดถึงจริยธรรมหรือคุณธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่น
ใหม่นี้ ก็ไม่ใช่เป็นการพูดถึงคุณธรรมหรือจริยธรรมสำหรับผู้
จะเป็นเด็กและเยาวชนรุ่นต่อไปเท่านั้น แต่เป็นการพูดถึง
เยาวชนรุ่นใหม่นั้นในฐานะเป็นคนที่รับผิชอบสังคมาต่อ
ไป พูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ จะพูดถึงจริยธรรมของคนยุคต่อไป
ทั้งหมดทีเดียว ซึ่งเด็กที่จะเจริญเติบโตต่อไปนี้จะเป็นผู้รับผิ
ชอบ และเอาเยาวชนรุ่นใหม่นี้มาเป็นจุดเริ่มต้นของจริยธรรม
ที่เราพูดว่าของคนรุ่นใหม่นั้น

เมื่อจะพูดกันถึงจริยธรรมใหม่ ไม่ว่าจะเราจะเลือก
หรือจะกำหนดวางก็ตาม ถ้าจะทำให้ดี เราก็ต้องรู้ว่าที่เป็นมา
และที่เป็นอยู่นั้นเป็นอย่างไร เราควรก้าวไปสู่สภาพใดและมี

ทางเป็นไปได้หรือไม่ ที่ว่ามีทางเป็นไปได้หรือไม่ นั่น ก็คือว่า เรามีพื้นฐานที่จะก้าวไปสู่สภาพที่เราต้องการหรือไม่

จริยธรรมนั้นถือว่าเป็นกระบวนการทางเหตุปัจจัย อย่างหนึ่ง ที่ว่าเป็นกระบวนการทางเหตุปัจจัยก็คือว่า มันมีองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้องหลายอย่าง ซึ่งเข้ามาพัวพัน เช่นเดียวกับในเรื่องวัฒนธรรม เป็นต้น ถ้าหากว่าเราจะใช้จริยธรรมแบบใหม่หรือจะสร้างคุณธรรมชุดใหม่ขึ้น ก่อนจะทำอย่างนั้นได้ เราจะต้องเข้าใจกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยทางจริยธรรมด้วย ไม่ใช่ขึ้นขึ้นมาว่าเราอยากจะให้คนของเรามีจริยธรรมนั้นๆ แล้วเราก็จะเอามาสอนมาบอกมามอบให้ อย่างนี้เป็นไปไม่ได้ มันจะกลายเป็นของเลื่อนลอย อาจจะทำต่อไม่ติด เมื่อต่อไม่ติด มันก็ไม่ได้ผล เพราะมันเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เกิดจากการสั่งสมกันขึ้นมา เราจะแก้ไขหรือต่อเติมหรือจะเปลี่ยนแปลงอะไร ก็ต้องทำที่ในกระบวนการนั้น เสร็จต่อออกไปจากกระบวนการนั้น เช่น เราจะรับจริยธรรมใหม่เข้ามา เราเห็นว่าจริยธรรมที่มีอยู่ภายนอกหรือภายในสังคมอื่นดี ก่อนจะรับเข้ามาได้ เราจะต้องศึกษาจริยธรรมของเราเอง คือพื้นฐานที่เป็นมาว่าเป็นอย่างไร แล้วปรับให้เข้ากัน เพื่อที่จะรับได้ ถ้าหากว่าไม่ปรับให้เข้ากัน มันก็รับไม่

ติด และอาจจะเกิดการบิดเบือน สิ่งที่ได้รับเข้ามานั้นอาจจะแปรรูปกลายเป็นอย่างอื่นไป และมีความหมายอย่างใหม่เกิดขึ้น ซึ่งแทนที่จะเป็นคุณมันก็อาจจะกลายเป็นโทษได้

ยกตัวอย่างเช่น การรับระบบแข่งขันเข้ามา ที่นี้พื้นฐานของเราเป็นอย่างไร พร้อมจะรับระบบแข่งขันหรือไม่ ระบบแข่งขันนั้นมีจุดมุ่งหมายในทางที่ดีอยู่บ้างเหมือนกันว่าต้องการให้คนได้ฝึกฝนปรับปรุงตน เร่งรัดทำงานทำการเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้า แต่พื้นฐานอะไรที่จะต้องมียู่ซึ่งสอดคล้องกัน เพื่อจะให้ระบบแข่งขันเกิดผลเช่นนั้นได้ เรามีอยู่หรือไม่ ข้อนี้เราจะต้องพิจารณา เช่นว่านิสัยในการทำงานมีอยู่หรือไม่ ถ้าหากนิสัยพื้นฐานนั้นไม่มี เรายังระบบนั้นเข้ามาแล้ว แต่เรามีตัวปัจจัยอื่นเป็นพื้นฐานอยู่ เช่น มีนิสัยชอบความโก้เก๋ ชอบความฟุ้งเฟ้อ ระบบแข่งขันที่รับเข้ามานั้น มันอาจจะมาสนองความต้องการด้านความโก้หรูหราฟุ้งเฟ้อ ก็เลยออกผลไปอีกอย่างหนึ่ง

ระบบแข่งขันที่เข้ามาในเมืองไทย ก็จึงอาจจะมีผลในทางสังคม ในทางจริยธรรม ในทางวัฒนธรรม ไม่เหมือนกับในประเทศเดิมที่เป็นที่มาของระบบ เพราะพื้นฐานที่เป็นปัจจัยหนุนไม่เหมือนกัน

ฉะนั้นเราจึงต้องดูตัวปัจจัยภายในของเราด้วยว่ามีอะไรที่เป็นพื้นฐานรับเอาสิ่งนั้น หรือจริยธรรมแบบนั้นเข้ามาเป็นต้น อันนี้ก็จะเป็นเพียงตัวอย่าง ซึ่งถ้ามีโอกาสก็จะได้คุยกันต่อไป

ขอย้อนกลับมาสู่เรื่องที่จะพูดเมื่อกี้ เกี่ยวกับจริยธรรมเก่าของเรา ก่อนที่จะพูดถึงจริยธรรมใหม่ที่ต้องการ เราจะต้องเข้าใจกระบวนการทางจริยธรรมของเรา ตามสภาพที่มีอยู่ก่อนทั้งสภาพที่เป็นมาแล้ว และสภาพที่กำลังเป็นอยู่จริยธรรมของไทยที่เป็นมานั้น เราต้องยอมรับเหมือนกันว่ามันมีแง่ที่ยังบกพร่องย่อหย่อนอยู่ ที่ว่าบกพร่องย่อหย่อนนั้นมันอาจจะเกิดจากเหตุปัจจัยหลายประการ

ประการที่หนึ่งก็คือ การเน้นแง่หนึ่งแง่เดียว เช่น คุณธรรมบางอย่างมีความหมายกว้างขวางลึกซึ้ง แต่เมื่อเวลาผ่านไป สังคมอาจจะเน้นหนักไปด้านใดด้านหนึ่งเฉพาะแง่ของคุณธรรมนั้น และความหมายของคุณธรรมนั้นก็แค่แคบลงไป เมื่อแคบลงก็คือไม่ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์ นี่เป็นเหตุหนึ่ง

ประการที่สอง นอกจากแคบลงแล้ว บางทีก็เคลื่อนคลาดด้วย เพราะการถ่ายทอดผิดพลาดก็ดี การพบปะการ

เผชิญสถานการณ์ใหม่ๆ และการปฏิบัติต่อสถานการณ์นั้นๆ ก็ดี การมีผู้นำที่ดีความผิดพลาดหรือบิดเบือนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้เกิดความเข้าใจเขวไปก็ดี อะไรทำนองนี้ ก็ทำให้เกิดความเคลือบแคลงไปได้

อาตมภาพขอยกตัวอย่างคำศัพท์ที่เราใช้กันอยู่ มาให้พิจารณาความหมายที่เราเข้าใจกันในปัจจุบัน เป็นเครื่องยืนยันหรือเป็นหลักฐาน ที่แสดงถึงการที่คำศัพท์เหล่านั้นได้มีความหมายคับแคบลงไป หรือว่าได้เกิดความคลาดเคลื่อนเหล่านั้นขึ้น เช่น อย่างคำว่า *วาสนา* *บารมี* *สังเวช* *ภาวนา* *อารมณ์* *บริกรรม* *ทรมาน* เป็นต้น คำเหล่านี้ในภาษาไทยเรา ได้เข้าใจความหมายคลือบแคลงไปจากเดิม หรืออย่างน้อยก็แคบลงไปหมดแล้ว

วาสนา เราเข้าใจว่าอะไร เราพูดว่าคนนั้นคนนี้มีวาสนาดี เจริญก้าวหน้า ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็บอกไปตามความเข้าใจของคนไทย หรือตามความหมายที่เราใช้กันอยู่ในภาษาไทยว่า เป็นกุศลที่ทำให้ได้ประสบลาภยศ แต่ความหมายเดิมคืออะไร

วาสนา ตามความหมายเดิมในภาษาบาลีหรือในทางธรรม หมายถึงลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้สะสมมา

ตลอดเวลายาวนาน จะดีก็ตาม ชั่วก็ตาม อย่างพระอรหันต์ก็มีการต้องละวาศนาด้วย แต่ความหมายปัจจุบันนี้ห่างไปกัไกล

บารมี ในภาษาไทยเข้าใจอย่างไร เราอาจจะมองในแง่อิทธิพล หรือผลที่เกิดจากความดีที่ได้ทำไว้ เป็นทำนองอิทธิพลที่จะช่วยให้เกิดผลสำเร็จตามปรารถนา แต่ในภาษาของพระนั้น ท่านหมายถึงคุณธรรมที่บำเพ็ญอย่างยั่งยืนตลอดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงส่ง และเป็นตัวเหตุ คือ ทางธรรมะเน้นที่ตัวเหตุ แต่ในภาษาไทยนั้นเรามองจับที่ตัวผล

ต่อไปคำว่า *สังเวช* คำว่าสังเวชในภาษาไทยเข้าใจอย่างไร โดยมากมองเป็นว่าความสลดหดหู่ใจ เมื่อประสบอารมณ์ที่ควรแก่การหดหู่ แต่ในภาษาพระตามความหมายเดิม *สังเวช* หมายถึงการเกิดจิตสำนึกเร้าเตือนใจ ให้หยุดเลิกจากความหลงระเริง ประมาทมัวเมา คิดหันมากระทำความดีงาม อันนี้ความหมายก็ห่างไปไกล

ภาวนา เราที่มีความหมายเคลือบคลาดเป็นการบ่น เป็นการท่องพิมพ์คำสวดอะไรทำนองนั้น แต่ในภาษาทางธรรมของเดิมหมายถึงการฝึกอบรม เช่น ฝึกอบรมกาย ฝึกอบรมวาจา ฝึกอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญา

คำว่า *บริกรรม* ก็กลายมาเป็นการท่องบ่น แต่ในภาษาพระเดิม มีความหมายเป็นเรื่องของการตระเตรียมหรือการกระทำเบื้องต้น เช่น ในการก่อสร้าง การปราบพื้นที่ให้เรียบ ท่านเรียกว่าเป็นบริกรรม ในการเจริญกรรมฐาน การกระทำเบื้องต้น การกำหนดใจนึกถึงสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์สำหรับผูกจิต ท่านเรียกว่า เป็นบริกรรม

ทรมาน ในความหมายปัจจุบันเรารู้สึกว่า หมายถึงทำให้ลำบากหรือได้รับทุกข์ที่ทนได้ยาก ประสบสิ่งที่บีบคั้นมาก แต่ในภาษาพระ *ทรมาน* หมายถึงการฝึกหรือกลับใจคนให้เข้ามาสู่ทางที่ถูกต้อง

นี่เป็นตัวอย่างซึ่งคำศัพท์ต่างๆ ฟังตัวเองว่า ได้มีความเลือนลาง คับแคบ ไขว้เขว และเคลือบคลาดเกิดขึ้นแล้ว แม้แต่คำว่า ความประพฤติ และคำว่าจริยธรรม เราก็เข้าใจและใช้กันในความหมายที่แคบลงกว่าความหมายที่แท้จริง

“*ความประพฤติ*” มาจากคำสันสกฤต ซึ่งตรงกับบาลีว่า *ปวุตฺติ* หรือ *วุตฺติ* หมายถึงความเป็นไปของชีวิต การดำเนินชีวิต การดำรงตน ตลอดจนการหาเลี้ยงชีพ แต่ในภาษาไทยปัจจุบัน เราใช้กันในความหมายว่าการแสดงออก

หรือการกระทำของบุคคล ในระดับที่มองเห็นกันที่ปรากฏแก่ผู้อื่น ในลักษณะที่เกี่ยวกับศีลธรรม หรือมีผลกระทบต่อสังคม ซึ่งก็นับว่ายังเฉียดๆ เวียนๆ อยู่ใกล้ๆ กับความหมายเดิม

แต่ที่สับสนมากขึ้นก็คือ เมื่อเราเอาคำว่า ประพฤติในความหมายอย่างที่เรานำมาใช้กันในภาษาไทยนั้น ไปทำเป็นคำแปลของคำว่า “จริยะ” “จริยา” “จรรยา” และ “จริยธรรม” และเอาคำว่า จริยธรรมมาเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับแปลคำว่า “ethics” ของฝรั่ง จริยะ จริยาและจริยธรรมก็เลยมีความหมายแคบลง เท่าๆ กับคำว่าศีลธรรม หรือบางทีเลยใช้เป็นคำแทนของคำว่าศีลธรรมไปเสียเลย

เพราะคำว่า ethics ก็ดี ความประพฤติอย่างที่ใช้ในภาษาไทยก็ดี เป็นเรื่องในระดับที่ทางพระเรียกว่า “ศีล” ทั้งสิ้น แต่คำว่า จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมายกว้างขวางกว่านั้น คือ หมายถึงการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีพ การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแง่ทุกด้านทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา

“จริย” มาจาก จร ซึ่งในพระไตรปิฎกท่านแสดงความหมายไว้ด้วยการบอกไวพจน์ คือ คำที่รูปร่างต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกัน ได้แก่ วิหฺร (อยู่ เป็นอยู่ เช่นในคำว่า วิหาร พรหมวิหาร) อริย (เป็นไป ดำเนินไป เช่น ในคำว่า อริยาบถ) วตฺต (เป็นไป หมุนไป หมุนเวียน ประพฤติ เช่นในคำว่า ปวัตตนะ ปวัตติ) บาล (หล่อเลี้ยง รักษา ดูแล ค้ำครอง เช่นในคำว่า ธรรมบาล รัฐบาล) ยป และยาป (ให้เป็นไปหล่อเลี้ยง เช่น ในคำว่า ยาปนมัตต) (ดู ขุททกนิกาย มหานิทเทส ๒๓/๕๘/๕๙ เป็นต้น)

การดำเนินชีวิตหรือเป็นอยู่ ทั้งระดับศีลที่เราเรียกกันว่า ศีลธรรม ทั้งระดับจิตใจ คุณธรรมภายในหรือคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกนกลาง และทั้งระดับปัญญา ความคิดเหตุผล ความรู้เท่าทันความจริง ท่านเรียกว่า จริยะ ทั้งสิ้น

ถ้าเป็นการดำเนินชีวิตหรือครองชีวิตอย่างถูกต้อง ทำให้มนุษย์เป็นอิสระ มีจิตใจไร้ทุกข์อย่างแท้จริง ท่านเรียกว่าเป็นพรหมจริยะ แปลว่า การครองชีวิตอย่างประเสริฐ หรือชีวิตประเสริฐ คือจริยะอย่างประเสริฐ จริยธรรมที่จะพูดต่อไป ขอทำความเข้าใจกันก่อนว่า จะใช้ในความหมายที่กว้าง

อย่างนี้ แม้แต่การปฏิบัติกรรมาฐาน เจริญสมาธิ บำเพ็ญสมณะ เจริญวิปัสสนา ก็รวมอยู่ในจริยธรรม ตามความหมายเดิมแท้ของหลักการที่ว่ามานี้

ต่อไปนี้ อาตมภาพจะขอตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ หัวข้อจริยธรรม สักสองเรื่องที่ได้ถือว่ามีความสำคัญมาก และในปัจจุบันก็มีความเคลือบแคลง ซึ่งมองเห็นว่าจำเป็นจะต้องทำให้ชัดเจนขึ้นมา ถ้าหากว่าเราต้องการจริยธรรมที่เหมาะสมสำหรับสังคมปัจจุบัน หรือต้องการให้คนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นเป็นผู้รับผิดชอบสังคมอย่างได้ผลดี ขอยกตัวอย่างคำพูดประโยคหนึ่งว่า “เออ อุตสำหรับมานะเล่าเรียนเข้าเถิดนะ ต่อไปจะได้เป็นเจ้าของคนนายคน” คำนี้มีความหมายที่แสดงอะไรบ้าง ในทางจริยธรรมที่ผ่านมาในสังคมไทย

คำที่อาตมภาพต้องการให้สังเกตในที่นี้ก็คือคำว่า “มานะ” คำว่ามานะนี้เป็นภาษาไทยปัจจุบันเข้าใจว่าอย่างไร บางที่เราใช้พูดควบคู่กับคำว่าพยายาม เป็นมานะพยายาม คือคนทั่วไปเข้าใจคำว่ามานะ ในความหมายที่เป็นไวพจน์ คือเป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่าพยายาม เพราะฉะนั้นในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานปัจจุบันนี้ จึงให้ความหมายหนึ่งไว้ด้วยว่า มานะแปลว่าพยายาม แต่ถ้า

เรามองในทางธรรมแล้ว มานะไม่ได้มีความหมายอย่างนี้เลย เป็นการแน่นอน

มานะนั้นเป็นกิเลสสำคัญอย่างหนึ่ง เป็นกิเลสที่พระอรหันต์จึงจะละได้หมด แต่เป็นกิเลสที่มีความสำคัญมากในชีวิตของปุถุชน เป็นตัวครอบงำบางการการดำเนินชีวิตของคนไม่น้อยทีเดียว มานะนี้แปลว่าความถือตัว ความสำคัญตนว่า สูง เด่น ต่ำต้อย ต้อย หรือเท่าเทียมผู้อื่น ความรู้สึกเทียบเขาเทียบเรา หรือความอยากเด่นอยากใหญ่โตเหนือผู้อื่น นี่คือมานะที่แท้จริง

ที่นี้ ปัญหาเกิดขึ้นว่า คำว่ามานะนี้ได้กลายความหมายมาเป็นพยายามได้อย่างไร นี่เป็นเรื่องที่น่าศึกษา ถ้าตอบคำถามนี้ได้ ก็อาจจะเข้าใจความเป็นมาของจริยธรรมในสังคมไทยด้วย เราน่าจะลองใช้การสันนิษฐาน แต่ตอนนี้จะพักไว้ก่อน

อีกเรื่องหนึ่ง คือ คนที่มีศีลธรรม โดยเฉพาะคนที่ได้ชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติธรรม หรือบางทีก็เรียกว่าเป็นชาวพุทธทั่วๆ ไป มักจะกลัวหรือเกลียดคำว่า “อยาก” รู้สึกไม่สบายใจที่จะมีความอยาก หรือพูดว่าอยาก รังเกียจคำว่าอยาก อาจจะต้องแสดงตนว่าเป็นคนไม่อยากได้อะไรดี ไม่อยาก

ไม่เอาอะไรต่างๆ คือ พยายามแสดงตนว่าเป็นคนไม่มีความ
อยาก จะได้เป็นผู้ที่ชื่อว่าเจริญก้าวหน้าในธรรม มีกิเลสน้อย
เรื่องนี้เป็นปัญหาและมีความเคลือบแคลงมาก จะต้องนำมา
ทำความเข้าใจกัน ก่อนที่จะก้าวไปสู่จริยธรรมปลีกย่อยอื่นๆ
ถือว่าเป็นเรื่องหลักสำคัญมากอย่างหนึ่ง

ที่นี้ ขอพูดเรื่องมานะก่อน ทำไมมานะที่แปลว่า
ความถือตัว ความอยากเด่นอยากยิ่งใหญ่ จึงได้กลายมาเป็น
ศัพท์ที่มีความหมายว่าเพียรพยายาม ข้อสันนิษฐานอันหนึ่ง
ก็คือว่า คนไทยเราได้เคยใช้มานะนี้เป็นแรงกระตุ้นหรือเร้าให้
คนทำความเพียรพยายาม เพียรพยายามเพื่อจะสร้างความ
เจริญก้าวหน้าในชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียนทำงาน
เป็นต้น เพื่อยกฐานะในสังคม ใช้กันไปใช้กันมา ในที่สุดตัว
มานะเองกลายความหมายเป็นความพยายามไป แต่ว่าเค้า
มันยังเหลืออยู่ อย่างในประโยคที่ว่าเมื่อกี้ว่า “จงมานะ
อุตสาหะเล่าเรียนไปเถิด ต่อไปจะได้เป็นเจ้าของคนนายคน” เค้า
ความหมายอยู่ในตอนปลายที่บอกว่า จะได้เป็นเจ้าของคนนาย
คน นี่คือความหมายของมานะที่แท้จริง แสดงว่าเป็นไปได้ที่
เราได้ใช้มานะที่เป็นกิเลสอันนี้ เป็นเครื่องปลุกเร้าคนในการ
ทำความดีงาม ในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า

แม้ในปัจจุบันนี้ เราก็ยังรู้สึกกันว่าคนไทยมีความถือนในเรื่องตัวตนสูง คือ ความโก้ ความเด่น ความอวดกัน หรือว่าการมีหน้ามีตายังเป็นเรื่องสำคัญในสังคมไทย รู้สึกว่าคนไทยก็รู้ตัวอยู่มาก เช่น เวลาไปอยู่ต่างประเทศนั้น คนไทยชอบพูดถึงลักษณะข้อนี้มาก คล้ายๆ กับว่าไปเทียบกับสังคมอื่นแล้ว ลักษณะอันนี้ของตนมันเด่นขึ้นมา

ที่ในปัจจุบันเราเกิดจำเป็นจะต้องใช้คำพูดที่แสดงถึงความหมายนี้ แต่คำว่ามานะเราก็เอาไปใช้ในความหมายอื่นเสียแล้ว มานะกลายเป็นความเพียรพยายามไปเสียแล้ว เราจะพูดอย่างไรดี ก็ปรากฏว่าเราไปเอาคำอีกคำหนึ่งในภาษาพระมาใช้ คือคำว่า “อัตตา” คือไม่รู้จะพูดว่ายังไงจึงจะเป็นการแสดงว่า มีการถือตัวตนมาก อยากเด่น อยากใหญ่โตอะไร ก็เลยต้องใช้คำว่า มีอัตตา เช่นบอกว่า คนนี้มีอัตตาแรง หรืออย่าพะเน้าพะนออัตตาทันนิก อัตตาคนนั้นใหญ่อะไรอย่างนี้ เป็นต้น นี่ก็เป็นเรื่องของความเคลือบแคลง ซึ่งเมื่อว่ากันให้ถูกต้องจริงๆ

ตามหลักการแล้ว การใช้คำว่า อัตตา ในกรณีนี้ผิด ถ้าขอพิมพ์ฝ่ายตะวันตกมาอธิบายในกรณีนี้ จะเห็นชัดขึ้น คืออัตตานั่นเป็นคำศัพท์ทางอภิปรัชญา หรือทาง

metaphysic ส่วนคำคู่กันในทาง จริยธรรม หรือฝ่าย ethics ก็คือมานะ เพราะฉะนั้น คำที่ถูกต้องสำหรับเรื่องนี้ก็คือมานะนั่นเอง เพราะการถือตัว การเอาตัวเป็นสำคัญเรื่องของคำวามานะ ส่วนอดีตานั้นสงวนไว้ให้ใช้ในเรื่องอภิปรัชญา

แต่ที่นี้ในเมื่อในสังคมของเรา ความหมายของมานะเคลื่อนคลาดไปมากแล้ว มันก็เลยยากที่จะพูด เพราะเมื่อพูดว่า มานะ คนก็เข้าใจเป็นอย่างอื่น เป็นเพียรพยายามไปเสีย อย่างไรก็ตาม เมื่อเราจะมาสร้างจริยธรรมกันใหม่ ก็จะต้องพูดกันให้เข้าใจชัดเจน ความจริงไม่ต้องมาสร้างจริยธรรมใหม่หรอก ควรจะพูดว่ามาสะสางหรือขัดเกลาจริยธรรมนี้ให้ถูกต้อง

ว่ากันตามความหมายที่แท้จริง มานะนี้เราเห็นว่ามีผลเสียมาก ประการที่หนึ่ง การที่คนไทยเอาตัวตนเป็นสำคัญถือตัวทำให้คนทำงานเลือกงาน โดยเอาความสูงเด่น ความจะได้เป็นใหญ่เป็นโตเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แทนที่จะเอาความถนัดความสามารถ หรือความสุจริตเป็นเครื่องตัดสินใจ หมายความว่า คนที่เลือกทำงานนี้ ทั้งที่มีงานที่เขามีความถนัด ความสามารถและเป็นงานที่สุจริต แต่เขาถือเป็นงานต่ำ ก็ไม่ยอมทำ คอยรอจะทำงานที่ถือกันว่าสูง มีหน้ามีตา

อันนี้ก็ถือว่าเป็นความเสียหายอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองสูญเปล่าในทางทรัพยากร และขัดขวางการพัฒนาประเทศไปด้วย

อีกประการหนึ่ง ว่ากันว่าคนไทยทำงานเป็นคณะหรือทำงานรวมกลุ่มเป็นทีมกันไม่ได้ อันนี้ก็มีเรื่องพูดกันเสมอ โดยเฉพาะคนที่เป็นไปต่างประเทศ ก็พูดถึงคนไทยว่ามีปัญหาที่ทำงานร่วมกันยาก ไม่สำเร็จ อันนี้ก็เพราะคนเหล่านั้นมีมานะสูง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งตามที่นิยมพูดกันผิดๆ ว่ามีอัตตาแรง ต่างคนต่างอยากเด่น อยากใหญ่ ไม่ยอมกันลงกันไม่ได้ เลยรวมกันไม่ติด ผลเสียในแง่นี้มีกว้างไกล อย่างที่ชอบพูดกันว่า คนไทยนั้นยามบ้านเมืองสงบดี ก็แตกแยกซิงดีซิงเด่นกัน ต่างคนต่างอยู่ ต่อเมื่อใดมีภัยมาถึงตัว จึงจะรวมพลังทำงานร่วมกันได้

ประการต่อไป คือ ในการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศ เมื่อจะรับวัฒนธรรมอื่นเข้ามา เราก็มักเลือกรับเอาแต่ส่วนที่รู้สึกโก้ ทำอย่างฝรั่งเฉพาะที่คนเขาเจอแล้วรู้สึกว้าโก้ หรือว่าชอบชื่อหาของใช้เมืองนอกทันสมัยมาอวดโก้กัน แต่ไม่ได้เพ่งมองในแง่ที่จะนำมาสร้างสรรค์ประโยชน์ใหม่ๆ

หรือมาเสริมการทำงานของเรามากเท่าไร อันนี้ก็เป็นโทษอีกอย่างหนึ่งของมานะ

ข้อต่อไป ในเมื่อมีการใช้คำว่าเสรีภาพมากขึ้น เสรีภาพเกิดมาสนองมานะเข้า มันก็ไม่เกิดความเจริญก้าวหน้าที่จะแก้ปัญหาในทางสังคมได้ ถึงแม้ว่าเสรีภาพจะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย แต่ถ้าเราไม่ได้สร้างปัจจัยพื้นฐาน ที่จะรับเอาเสรีภาพมาใช้ในทางที่ถูกต้อง และมีเจ้าตัวมานะนี้คอยออกโรงอยู่ ผลก็จะออกไปในรูปที่ว่า เอาเสรีภาพมาเป็นเครื่องแสดงตัวในทางที่ยิ่งใหญ่ ในการที่จะครอบงำคนอื่น ในการที่จะไม่ยอมรับคนอื่น หมายความว่าให้ฉันแสดงออก ให้ฉันพูด ให้ฉันว่าได้ แต่ใครจะมาว่ากระทบฉันไม่ได้ กลายเป็นอย่างนี้ไป เสรีภาพก็มีความหมายไม่ถูกต้อง มีความหมายคับแคบ เพราะไม่เข้าใจว่าเสรีภาพคืออะไร มีเพื่ออะไร และไม่มีปัจจัยตัวหนุ่ที่ถูกต้องมารับกัน แต่กลับมีปัจจัยในฝ่ายอกุศลมารับแทน ก็เกิดโทษมากกว่าคุณ แต่เรื่องนี้สัมพันธ์กับเรื่องนิสัยนักศึกษา นิสัยฝึกฝนพัฒนาตนที่จะว่าต่อไปด้วย จึงจะเอาไปพูดต่อนั้นอีกครั้งหนึ่ง

ผลเสียข้อต่อไปของมานะ คือไม่ว่าจะทำอะไร จะจัดกิจกรรมอะไร ก็มุ่งไปที่ความมีหน้ามีตาได้เด่นได้ดัง อย่าง

ที่ว่าหมดเท่าไรไม่ว่า ขอให้ได้ชื่อเสียง เพราะฉะนั้น เมื่อจัดงานอะไรก็จะคอยภูมิใจรอให้มีคนชมว่า งานนี้หรูหรา มโหฬารที่สุด (คือสิ้นเปลืองหรือพินาศมากที่สุด) ลักษณะเช่นนี้ นอกจากก่อให้เกิดความฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ความสิ้นเปลืองสูญเปล่าเป็นอันมากแล้ว ยังทำให้มองข้ามสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ หรือแก่นสารหรือความหมายที่แท้จริงของกิจกรรม หรือของงานของการกระทำนั้นไปเสียด้วย แทนที่จะทบทวนถามสำรวจตัวว่า ในการทำกิจกรรมนี้หรืองานนี้ เราได้ทำความมุ่งหมายของตัวงานนั้นได้สำเร็จผลเป็นอย่างดีหรือไม่ และมีความภูมิใจในการเข้าถึงสาระหรือทำความมุ่งหมายนั้นให้สำเร็จ ก็มัวมาภาควิชาภูมิใจกับภาพความยิ่งใหญ่ไถ่เด่น ที่กลายเป็นความว่างเปล่าไปแล้วหมดสิ้น

มานะยังมีผลในทางร้ายอีกมากมาย จะพูดถึงผลที่เด่นในลักษณะนิสัยของคนไทยจำนวนไม่น้อยเท่าที่เป็นมา (หรือเฉพาะเท่าที่เป็นอยู่?) อีกอย่างหนึ่ง คือ ความชอบอวดโก้ อวดกล้า อวดแสดงเด่น เห็นเป็นการเก่ง ที่ไม่ต้องทำตามกฎตามระเบียบ สามารถฝ่าฝืนละเมิดกฎระเบียบได้ ทำนองว่าเป็นคนยิ่งใหญ่อยู่เหนือกฎ ตลอดจนชอบมีอภิสิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะความประพฤติประเภทเดียวกัน มานะที่แสดงออก

ในลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพเช่นนี้ นอกจากเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการสร้างระเบียบวินัยแล้ว ยังกลบทับความคิดสร้างสรรค์พัฒนาตนเองและส่วนรวม ให้เลือนลางจมหายไปด้วย

อาตมภาพได้พูดเรื่องมานะนี้มาเสียยาว ซึ่งสภาพตามที่ว่ามานั้น ในสังคมไทยเราก็มองเห็นกันอยู่เข้าใจไม่ยากที่นั่นลงมาวิเคราะห์กันในแง่ของหลักการ การใช้มานะเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าให้ทำความดีหรือสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตนี้ ก็เป็นสิ่งที่ทำได้จริง ตรงตามหลักความจริงของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย

กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยว่าไว้อย่างไร มีหลักบอกไว้ว่า อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมได้ กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมได้ กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมได้ อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมได้ ในกรณีนี้เราจับเฉพาะข้อแรก อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม

มานะนี้เป็นอกุศลธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่เราสามารถนำมาใช้เป็นตัวเร้า เพื่อทำให้เกิดการทำ ความดี ความงามได้ นี่เป็นหลักความจริงตามหลักธรรม อภิธรรมได้ว่าไว้มากในเรื่องนี้ เรื่องอกุศลเป็นปัจจัยแก่อกุศล กุศลเป็น

ปัจจัยแก่อกุศล ท่านว่าไว้ทั้งนั้น มานะแม้จะเป็นอกุศล แต่เมื่อเราเอามาใช้ในทางที่ดี มันก็มีประโยชน์ได้เหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม การใช้สิ่งที่เป็นอกุศลมาสร้างสิ่งที่ดีงาม ที่เป็นกุศลนี้ มันเสี่ยงต่อผลข้างเคียงที่เป็นอันตราย ผลข้างเคียงก็คืออย่างที่ว่าไว้เมื่อกี้ เราอาจจะสร้างความเจริญก้าวหน้า ความรุ่งเรืองงอกงามในชีวิต ทำความดี ความขยันหมั่นเพียรได้สำเร็จ เด็กขยันเล่าเรียนศึกษาจริง จบการศึกษาจริง แต่ผลข้างเคียงต่อมาเป็นอย่างไร พอจบแล้วก็ไม่ทำงานที่ถนัดที่สามารถ แต่เลือกจะเอาความใหญ่โตอย่างที่ว่าเมื่อกี้

ถ้าเรานำระบบการแข่งขันเข้ามาใช้ ระบบแข่งขันนี้ครอบงำสังคมปัจจุบันมากในวงกว้างขวาง โดยเฉพาะสังคมที่เดินตามวัฒนธรรมจากตะวันตก เมื่อนำระบบแข่งขันมาใช้ เกิดว่าระบบแข่งขันนี้มาสนองเจ้าตัวมานะที่เป็นปัจจัยซ่อนอยู่ มันก็ออกผลมาในรูปที่ไม่พึงปรารถนา แทนที่ว่าจะทำให้มีความขยัน สร้างการงาน ทำงานสร้างสรรค์ให้มากขึ้น กลับเอาระบบแข่งขันมาใช้ในทางที่อวดโก้ ยิ่งใหญ่ อวดความฟุ้งเฟ้อหรูหราฟุ่มเฟือย แข่งกันแสดง แข่งกันเสพ ไม่ใช่แข่งกันสร้างสรรค์ หรือเอาความยิ่งใหญ่มาแสวงหาผล

ประโยชน์ครอบงำผู้อื่น ก็กลายเป็นว่า การที่จะฝึกฝนปรับปรุงตน สร้างสรรค์ทำงานนั้น เป็นเพียงเงื่อนไขจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จำใจทำ อาจจะทำบ้างเล็กน้อยเป็นส่วนประกอบไป ส่วนหลักก็กลายเป็นการสนองมานะที่ว่าเมื่อไหร่ ถ้าไม่สนองมานะ ก็สนองตัณหา

ระบบแข่งขันโดยตัวของมันเอง ก็จัดว่ามีส่วนที่เป็นอกุศลอยู่ เป็นอกุศลในแง่ที่ว่า การคิดริเริ่มไม่เป็นไปในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เป็นไปเพื่อสนับสนุนจิตที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา แต่โน้มเอียงไปในทางที่จะทำให้เกิดการเบียดเบียนกันได้ง่าย ในเมื่อตัวมันเองค่อนข้างเป็นอกุศล แต่ในเวลานำมาใช้อย่างที่กล่าวไว้เมื่อกี้ว่า ถ้าหากมีพื้นฐานในทางสร้างสรรค์ เช่นปัจจัยตัวที่ว่ามินิสัยของการฝึกฝนตน มีนิสัยในการทำงานอยู่แล้ว ก็อาจจะกลับเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการขยันทำกรงาน

แต่ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่าตัณหามานะมีกำลังมาก มันก็จะออกในรูปเมื่อไหร่ ก็คือถ้าออกในรูปที่สนองมานะ ก็กลายเป็นมุ้งอวดโก้ ต้องการเป็นใหญ่ ช่มพวกกันเอง หรือถ้าสนองตัณหาขึ้นมา ก็จะไปออกในรูปของการแย่งชิงผล

ประโยชน์ ความฟุ่มเฟือย การแสวงหาสิ่งบำรุงบำเรอ ความฟุ้งเฟ้อคอรัปชั่น

คำถามก็คือ อะไรเป็นตัวเด่นในขณะนี้ คือว่า เรามีปัจจัยอะไรเป็นพื้นฐานอยู่ในตัวที่จะมารับเอาเจ้าระบบแข่งขันนี้เข้ามา มีนิสัยทำงาน หรือมีตัณหามานะ อีกประการหนึ่งระบบแข่งขันที่ว่ามีส่วนโน้มเอียงที่เป็นอกุศลอยู่มาก เมื่อนำมาใช้แล้วก็ย่อมจะทำให้เกิดผลข้างเคียงตามมาอีกด้วย คือในทางร้ายนอกจากจะสนองตัณหามานะแล้ว โดยตัวของมันเอง ก็มีผลทางจิตใจทำให้เกิดความคับแค้น กระทบกระวายเป็นอย่างที่เป็นอยู่ในสังคมตะวันตกหรือในสังคมที่เรียกว่าพัฒนาแล้วในปัจจุบัน แล้วเมื่อไม่รู้จักรักษาควบคุม หรือผสมเข้ากับพิษของตัณหาและมานะ ก็จะส่งมลพิษในทางการพัฒนาเอง คือการทำเกินพอดี ที่ทำให้เกิดผลเสียขึ้นในสภาพแวดล้อม เช่น pollution เป็นต้น เพราะไม่สามารถควบคุมตนเอง มุ่งแต่จะทำอย่างไรจึงจะได้ผลแก่ตนมากที่สุด ตอนนั้นก็ขอพักเรื่องมานะไว้ทีหนึ่งก่อน

หันกลับมาข้อที่สอง เรื่องความอยาก ทำไมเราจึงมีท่าทีต่อความอยากในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม ที่จะพยายามเป็นผู้ไม่อยากได้อะไรดี ไม่เอาอะไร ไม่มีความอยาก นี้ก็เกิดจาก

ความเลือนลาง เคลื่อนคลาดในความเข้าใจธรรมะ คือไม่รู้ จักแยกว่า ตามความจริงนั้นความอยากมี ๒ อย่าง คือ ความอยากที่ชอบธรรมกับความอยากที่ไม่ชอบธรรม หรือจะเรียกว่าความอยากที่เป็นกุศลกับความอยากที่เป็นอกุศล ซึ่งทางธรรมะมีศัพท์เฉพาะ แต่เรามักเข้าใจอย่างเดียวกันว่าความอยากนี้เป็นตัณหา ฉะนั้นเราก็เลยพยายามเลี้ยงว่าฉันเป็นคนไม่มีตัณหา หรือลดตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว หมดตัณหาแล้ว พยายามแสดงว่าฉันเป็นคนไม่มีความอยาก โดยลืมนำว่าความอยากที่ดีก็มี แล้วก็เลยลืมศัพท์คำนี้ไป หรือไม่ลืมแต่ว่าไม่มอง ไม่เอามาใช้ มองข้ามไปเสีย ความอยากอีกอันหนึ่งที่เป็นกุศล คือ จันตะ ซึ่งเป็นคู่กัน เมื่อมองตัณหาแล้ว ต้องมองจันตะคู่กันไปเสมอ แล้วก็รู้จักพิจารณาว่าจะใช้อันไหน ถ้าจะใช้ตัณหาก็คงจะเอามาใช้ในการสร้างสรรค์ความเจริญได้บ้าง โดยใช้เป็นอุบาย คือ เป็นการใช้ออกุศลมาเร้ากุศล ซึ่งมีผลข้างเคียงในทางร้ายด้วย

ทีนี้ถ้าจะใช้ให้ถูกต้องจริงๆ ก็ต้องสร้างจันตะขึ้นมา จันตะคือความอยาก ความต้องการที่จะทำให้ดี ความอยากในทางสร้างสรรค์ ความอยากที่จะรู้ให้เท่าถึงความจริง นี่คือจันตะ ซึ่งประกอบด้วยปัญญาที่รู้จักพิจารณาว่า อะไรดี

อะไรถูกต้อง แต่ก็ เป็นความอยากอย่างหนึ่งเหมือนกัน
อาตมภาพอยากจะใช้คำสั้นๆ ว่า ตัณหาคือความอยากเสพ
ส่วนฉันทะคือความอยากสร้าง มีความอยากเสพกับอยาก
สร้างเป็นของคู่กัน

ในทางธรรมนั้นถือว่า ฉันทะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น เป็นรากเหง้า เป็นต้นตอที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า
ในคุณความดีต่อไป ถ้าไม่มีฉันทะก็ปฏิบัติดีได้ยาก จะทำ
ความดีสร้างสรรค์อะไรไปไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องสร้างฉันทะขึ้นมา
ข้อสำคัญก็คือจะต้องแยกให้ถูกระหว่างฉันทะกับตัณหา
เมื่อเข้าใจให้ถูกต้องแล้ว ก็จะแก้ปัญหามาของคนได้ทั้ง ๒
ประเภท

คนพวกหนึ่งคือนักปฏิบัติธรรม ก็จะได้รู้ว่ามี
ความอยากที่ชอบธรรม แล้วก็จะได้ไม่มีความเก้อเขินหรือ
ละอายหรือรังเกียจที่จะพูดถึงความอยาก แต่รู้ว่าอยาก
อย่างไร และอีกพวกหนึ่งก็คือ

พวกที่ทำงานรับผิดชอบในการพัฒนา ผู้ที่ทำงาน
พัฒนา เมื่อไปเห็นว่า ในทางธรรมะหรือในทางศาสนาไม่
สนับสนุนความอยาก ไปๆ มาๆ ก็เลยเห็นว่าธรรมะหรือ
ศาสนาขัดขวางการพัฒนา แล้วก็เลยโมเมบอกว่าการ

พัฒนาจะต้องเร้าความอยาก ก็คือต้องเร้าตัณหาให้มากขึ้น ให้คนอยากได้โน่นได้นี้ จะได้ทำงาน แล้วก็จะเกิดการพัฒนา พวกนี้ก็ไม่รู้จักฉันทะเหมือนกัน แยกไม่เป็นเหมือนกัน ว่าอยากอย่างไรหนดี อยากอย่างไรหนไม่ดี พอเร้าให้ออยากในทาง ตัณหา คนก็อยากได้โน่นได้นี้ แต่ไม่อยากทำงาน เมื่อไม่ อยากทำงานแต่อยากได้ ก็หาวิธีให้ได้โดยทางลัด ต่อมาก็ ปรากฏว่า มีการกัณฑ์เยี่ยมสินมาก มีการลักขโมยมาก การทำ ทุจริต ยาเสพติด ความฟุ้งเฟ้อต่างๆ แต่การทำงานไม่เป็นล่ำ เป็นสัน ผลตามมาก็คือ ถอยจากการพัฒนา แล้วก็เพิ่ม ปัญหามากขึ้น

การเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับความอยากนี่จะเป็น ประโยชน์ต่อคนทั้ง ๒ พวก โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบในการ พัฒนาสังคม ถ้าไม่เข้าใจให้ถูกต้อง เราจะมีการผลิตซ้ำ เป็นครั้งที่สอง ถ้ายอมรับที่พูดเมื่อสักนี้ว่า ในอดีตเราเคยใช้ มานะเป็นตัวเร้า ให้บุคคลสร้างสรรค์ความก้าวหน้าในชีวิต ให้ทำความดีงามต่างๆ และมาในปัจจุบันนี้ เราจะมาเร้า ตัณหาให้เป็นตัวปัจจัยในการสร้างสรรค์ความเจริญในสังคม เราจะเปลี่ยนความผิดพลาดจากอันที่หนึ่งคือมานะ มาสู่อัน ที่สองคือตัณหา ก็คือพลาดทั้งคู่ พลาดซ้ำอีก ฉะนั้น จะต้อง

เลือกให้ดี และอันนี้คือการรับผิดชอบต่อเยาวชนรุ่นใหม่ด้วยว่าจะเอาอย่างไรกัน

พอพูดถึงต้นหากับมานะ ก็เข้าสู่หลักธรรมที่สำคัญอีกชุดหนึ่ง ต้นหากับมานะเป็นกิเลสตัวใหญ่ในชุด ๓ ที่ท่านกล่าวถึงบ่อยๆ แต่เรามักมองข้ามไป ชุดนี้มีต้นหากับมานะ และทิวฐิ คนเราโดยมากรู้จักแต่ชุดโลภะ โทสะ โมหะ ที่จริงโลภะ โทสะ โมหะนั้น เรียกว่าเป็นอกุศลมูล เป็นกิเลสสำคัญ แต่เป็นต้นตอ เป็นรากเหง้าของความชั่วร้าย ส่วนกิเลสที่เป็นตัวบงการบพาทก้ากับการแสดงในชีวิตของคนส่วนมาก เป็นชุดหลังนี้คือต้นหากับมานะ และทิวฐิ

๑. ต้นหากับ คือ ความอยากได้สิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตนอย่างที่ว่าอยากเสพเมื่อก็

๒. มานะ คือ ความสำคัญตัวเป็นนั่นเป็นนี่ว่า ด้วยเด่น สูงต่ำ เท้าเทียมต่างๆ เทียบเขาเทียบเรา

๓. ทิวฐิ คือ ความยึดติดในความคิดเห็น ในทฤษฎีถือเอาความคิดเห็นเป็นความจริง

สามอย่างนี้แสดงออกเป็นอะไรบ้าง ต้นหากับมานะคู่กับผลประโยชน์ มานะออกในรูปของอำนาจ ทิวฐิแสดงออก

เป็นความคลั่งในลัทธินิยม อุดมการณ์ สามตัวนี้กำกับกา
แสดงของคนทั่วไป

ปัญหาของมนุษย์ตั้งแต่ปัญหาของบุคคลไปจนถึง
ปัญหาสงครามโลก มักจะหนีไม่พ้นกิเลส ๓ ตัวนี้เป็นเหตุ
เป็นตัวบังการ คือ ถ้าไม่เป็นเพราะตัณหาแย่งชิงผลประโยชน์
กัน ก็มานะเรื่องของอำนาจ หรือไม่อีกอันก็เรื่องของทิฐิ
ความยึดติดในลัทธินิยม อุดมการณ์ แม้แต่ความคลั่งใน
ศาสนาก็อยู่ในทิฐินี้ ฉะนั้น กิเลส ๓ ตัวนี้สำคัญมาก คอย
กำกับกาแสดงของมนุษย์

ที่นี้ ในทางจริยธรรมที่ผ่านมา ตัณหากับมานะคง
จะได้มีบทบาท สำคัญในสังคมไทย อาจจะเป็นอย่างนั้น
ส่วนทิฐิอาจจะเบาหรืออย่างไรไม่ทราบ ต้องช่วยกันวิเคราะห์
อีกทีหนึ่ง แต่ในบางสังคมทิฐิ ความคลั่งศาสนา ลัทธินิยม
อุดมการณ์ เป็นตัวกำกับกาแสดงที่สำคัญและรุนแรงมาก
ในทางพระเรียกกิเลสชุดนี้ว่า *ปปัญจธรรม* แปลว่า สิ่งที่เป็น
เหตุให้เกิดความเย็นเยื่อ ยึดเยื่อ พิสดาร วิตถารต่างๆ พฤติ
กรรมของมนุษย์ที่ไม่สามารถเข้าถึงความจริงที่มันง่าย ๆ ตก
ลงอะไรกันไม่ได้ ก็เพราะเรื่องตัณหา มานะ ทิฐิ นี้เป็นตัว
สำคัญที่ครอบงำอยู่ ถ้าจะแปลให้เข้ากับภาษาไทยง่าย ๆ

ปปัญจธรรมก็แปลว่า กิเลสตัวบ้านหรือกิเลสตัวบ้านเรื่อง ทั้ง บ้านและบ้านเรื่อง มันบ้านหัวบ้านจิตใจคนให้เรื่องมาก ยืดยาวยุ่ง เหยิง วุ่นวาย สลับซับซ้อนจนกลายเป็นปัญหามุ่งมั่ง ยากที่จะแก้ไขได้

เมื่อพูดถึงกิเลสชุดนี้แล้ว ก็มาพิจารณากันดูว่า ถ้าเราไม่เห็นด้วยหรือเห็นว่ามันมีข้อเสีย ในการที่จะใช้กิเลสเป็น เครื่องเร้าในการสร้างสรรค์ความเจริญ แล้วเราจะเอาอะไรมา แทน

ขั้นที่ ๑ ก็คือ ถ้าเรายังไม่เอาตัวกุศลธรรมเข้ามาใช้ เราจะยังใช้กิเลสต่อไปก่อน ก็อาจจะกระทำได้ แต่จะต้องดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้กิเลสเสียใหม่ เช่นแต่ก่อนนี้ ฆานะเราใช้ในระดับบุคคลมาก โดยกระตุ้นปลุกเร้าให้แต่ละคนมุ่งมั่นว่าจะต้องสร้างสรรค์ความเจริญในชีวิตให้แก่ตน ให้ต้องการความยิ่งใหญ่ มีอำนาจ เป็นเจ้าเป็นนาย เช่นเร้าบอก ว่า “โน้น ดูซิคนนั้นเขาแค่นั้นเขายังทำได้ เธอเป็นถึงขั้นนี้ ทำไมจะทำได้” นี่ก็ใช้ฆานะเร้าแล้ว หรือบอกว่า “โน้นเขา เป็นคนธรรมดา เขาไม่รวยอะไร เขายังบริจจาคได้เท่านี้ คุณ เป็นเศรษฐี ทำไมจะบริจจาคมากกว่าเขาไม่ได้” นี่ก็ใช้ฆานะเร้า นี่เป็นการใช้ฆานะเร้าในระดับบุคคล ถ้าจะเปลี่ยนมาเร้า

ในระดับของสังคมหรือชุมชน ก็ย้ายเป้าของความยิ่งใหญ่ จากตัวตนของแต่ละคน มาเป็นตัวตนร่วมกันของคนทั้งชุมชนหรือทั้งชาติ คือ แทนที่จะปลุกเร้าให้ทำการเพื่อความยิ่งใหญ่ของตนเองของแต่ละคน ก็ปลุกเร้าให้สร้างสรรค์ทำการเพื่อความยิ่งใหญ่ เพื่อความมีอำนาจของชาติของตน

ตัวอย่างการเร้าในระดับสังคม เช่น จะให้ประเทศพัฒนา ให้คนทุกคนตั้งใจที่จะทำงานเพื่อประเทศของตน ก็เร้าว่าชาติของเราจะต้องยิ่งใหญ่เป็นที่หนึ่งในโลก อย่างนี้เป็นต้น ดูเหมือนว่าบางประเทศ อย่างเช่นญี่ปุ่น ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ใช้มานะในรูปนี้ในระดับสังคมอย่างได้ผล การที่จะทำอย่างนี้ได้สำเร็จ จะต้องให้มีจิตสำนึกที่คิดนึกเล็งเป้า อยู่ตลอดเวลาว่า ประเทศของเราจะต้องเป็นหนึ่งในจะทำอะไร ก็เพื่อให้ประเทศของเราเป็นที่หนึ่ง เราจะต้องทำการทุกอย่างเพื่อเป้าหมายอันนี้ แต่วิธีนี้ก็อย่างที่วามาแล้ว จะมีผลข้างเคียงในทางไม่ดีมากมาย เช่น ต่อไปก็อาจจะทำให้เกิดการครอบงำประเทศอื่น เกิดการขัดแย้ง การแข่งอำนาจกัน ตลอดจนอาจจะเกิดสงครามโลกต่อไปก็ได้ หรือเอาอย่างง่าย ๆ ในความหมายที่ไม่สู้เป็นอกุศล ก็คือการใช้มานะอย่างอ่อน และแปรมาในทางดีงาม เป็นการนับถือตนเอง ซึ่งใน

ทางส่วนรวมหรือในระดับสังคมก็จะออกมาในรูปของการสร้าง ความภูมิใจในความเป็นชาติของตน เช่นเราต้องพยายามให้คนของเรานี้ ไม่ว่าจะไปต่างถิ่นต่างแดนที่ไหน ก็มีความมั่นใจภูมิใจและเต็มใจที่จะประกาศตนว่า ฉันเป็นคนไทย ถ้าหากว่าพูดอันนี้ออกมาได้แล้ว ก็มีทางที่จะช่วยพัฒนาประเทศของตน แต่ถ้าไม่มีความภูมิใจอันนี้แล้ว การที่จะพัฒนาก็คงจะยาก

เพราะประการที่หนึ่ง คนที่ขาดความมั่นใจในตนเอง ไม่มีความภูมิใจในตนเอง ก็คล้ายทหารขาดฐาน ขาดที่มั่น ไม่มีจุดหลักที่จะเริ่มการกระทำของตน และไม่มีที่ยืนให้มีความกล้าเข้มแข็ง ที่จะทำงานให้รู้ตหน้าไปหรือด้านทานอะไรได้

ประการที่สอง เขาขาดความรู้สึกมีส่วนร่วมในสังคมของตน ใจมีความรู้สึกปฏิเสธการที่จะมีส่วนร่วมด้วย จึงยากที่จะเกิดความรู้สึกในการที่จะทำอะไรเพื่อสังคมของตนนั้น คือต้องมีใจผูกพันอยู่ด้วย จึงจะเกิดความรู้สึกว่าจะทำเพื่อใคร หรือจะทำให้แก่ใคร

และประการที่สาม เขามีความรู้สึกด้อยอยู่ในใจ และยอมรับความด้อยนั้นถึงขนาดที่ว่าไม่อยากจะยกข้อ

ความรู้สึกนี้มีแต่จะทำให้อ่อนแรงแหมดกำลัง จึงไม่ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์พัฒนาขึ้นได้

ต่อไปก็ถึงคำถามที่ว่า จะเอาธรรมที่เป็นกุศลข้อใดมาแทนที่เจ้าตัวกิเลสที่ก่อปัญหาทางจริยธรรมนั้น

ข้อ ๑ ก็คือ ตัณหา ในเรื่องตัณหานั้น ธรรมที่จะเอามาแทนก็ชัดอยู่แล้ว เพราะเมื่อนี้ได้พูดถึงธรรมที่เป็นคู่กับตัณหา ก็คือ ฉันทะ สิ่งที่เราจะต้องปฏิบัติในเรื่องตัณหานั้น ไม่ใช่เพียงแค่จะเลิกจะละตัณหา แต่เราจะต้องเอาฉันทะมาเป็นตัวแทนเพื่อเข้าแทนที่ตัณหาต่างหาก คือ ประเด็นไม่ใช่อยู่ที่ว่าอยากหรือไม่อยาก แต่อยู่ที่ว่าอยากอย่างไรจึงจะถูกต้อง อยากอย่างไรจึงจะเป็นไปเพื่อความดีงาม เพื่อความเจริญก้าวหน้า

ความอยากที่ไม่ถูกต้อง ไม่ชอบธรรม เป็นอกุศล เรียกว่า ตัณหา ได้แก่อยากได้ อยากเอา เฉพาะอย่างยิ่งอยากได้รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสกาย ที่ชื่นชอบ มาบำรุงบำเรอปรนเปรอตน อยากได้ผลประโยชน์ต่างๆ เรียกว่าอยากเสพ

ความอยากที่ถูกต้อง ชอบธรรม เป็นกุศล เรียกว่า ฉันทะ ได้แก่อยากทำให้ดีงาม อยากเข้าถึงความดีงามความ

จริง เช่น อยากให้คนทั้งหลายมีสุขภาพดีแข็งแรง หน้าตาสดชื่นเบิกบานผ่องใสเป็นสุข อยากให้สถานที่สะอาดเรียบร้อย เป็นระเบียบ อยากให้นักเรียนมีความรู้สึกดีประพฤติดี มีหลักสูตรมีแบบเรียนที่ใช้สอนได้ผลดี อยากให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย อุดมสมบูรณ์ ไม่มีคนยากไร้ ไม่มีอาชญากรรม อยากให้คนทั้งหลายได้รู้สึกเข้าใจสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าอันนี้ๆ อยากให้ชนรุ่นหลังได้รับประโยชน์อย่างนี้ๆ ด้วย เฉพาะอย่างยิ่งอยากให้งานที่ทำอยู่สำเร็จผล อย่างดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด เรียกง่ายๆ ว่า อยากสร้างสรรค์ หรืออยากสร้าง

สำหรับปุถุชน เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่ให้มีตัณหา ข้อสำคัญก็คือ อย่าให้มีตัณหาอย่างเดียว ไม่มีฉันทะเลย หรือมีตัณหาเป็นกำลังหลัก มีฉันทะเพียงเป็นส่วนประกอบคอยเสริมสร้างบ้างนิดหน่อย ถ้าเป็นอย่างนี้ก็นับว่าอันตรายมาก แต่ถ้ามีฉันทะเป็นหลักให้ฉันทะมีกำลังมากกว่าเป็นตัวยืนโรง มีตัณหาเป็นเพียงตัวประกอบแอบๆ อิงๆ อยู่ เหมือนเพื่อนที่คอยเกาะกินบ้าง ช่วยงานบางอย่างบ้าง ถ้าได้อย่างนี้ ก็นับว่าใช้ได้แล้ว โลกก็นับว่าปลอดภัยพอสมควร และมีหวังเจริญก้าวหน้าไปได้ดี

ถ้าเราตัดมหาให้ตัดมหาเกิดขึ้นบ่อยๆ เสมอๆ ก็จะเป็นกลายเป็นนิสัยแบบตัดมหา เรียกอย่างภาษาปัจจุบันว่า นิสัยนักเสพ แต่ถ้าเราฉันทะให้เกิดขึ้นบ่อยๆ เสมอๆ ก็กลายเป็นนิสัยแบบฉันทะ เรียกว่าอย่างภาษาทันสมัยว่า นิสัยนักสร้างสรรค์ เราจะต้องสร้างนิสัยนักสร้างสรรค์ หรือ นิสัยนักสร้าง ไม่ใช่สร้างนิสัยนักเสพ

ถ้าสังคมของเราเต็มไปด้วยนักเสพ ตัณหาเข้ามาครอบงำสังคม มันจะเกิดปัญหาอย่างที่เป็นอยู่เรื่อยๆ ไป และมากขึ้นทุกที เพราะฉะนั้นเราจะต้องหมุนกลับเข้ามาสู่การสร้างนิสัยนักสร้าง คือ ปลูกฉันทะขึ้นมาให้ได้ แล้วมันก็จะไปเข้าคู่ช่วยเสริมกันกับธรรมที่จะเข้ามาแทนที่มานะ

ข้อ ๒ คือ มานะ จะเอาอะไรเข้ามาแทนมานะ หลักธรรมสำคัญข้อหนึ่งที่ใช้แก้มานะได้ก็คือ ทมะ ทมะแปลว่าการฝึกฝนปรับปรุงตน มานะมันทำให้ถือตัวสำคัญตนว่ายิ่งใหญ่แล้ว ก็เอาทมะมาตัดมากำราบมาฝึกตนนั้นเสีย ถ้าพูดสั้นๆ ก็ว่า จะต้องสร้างนิสัยฝึกฝนพัฒนาตนให้เกิดขึ้น

คำว่า ทมะ นี้หลายคนไม่คุ้นเคย จะให้เข้าใจคำว่าทมะได้ดี ก็ต้องเอาคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกันมาช่วยมาเทียบเคียง ขอให้เข้าใจง่ายๆ ว่า ทมะก็คือ

ศึกษา ที่เราใช้ว่าศึกษา ทมะก็คือภาวนา ภาวนาก็คือการพัฒนา การอบรมฝึกฝนทำให้เจริญขึ้น ทมะก็คือการฝึกให้คลายให้ละเลิกสิ่งชั่วร้ายสิ่งเสียหายเป็นโทษ แล้วเติมสิ่งที่ดีงามเข้ามาแทน และฝึกให้เจริญงอกงามให้ชำนาญชำนาญของในสิ่งที่ดีงามนั้นยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด

การสร้างทมะก็คือการสร้างจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งเรียกว่าได้ว่าเป็นการสร้างนิสัยของนักศึกษา เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเมื่อเราถือการศึกษาเป็นสำคัญ และให้คนเป็นนักศึกษานั้น เราทำให้คนหรือเยาวชนมีลักษณะจิตใจหรือมีนิสัยของนักศึกษาด้วยหรือไม่ และเราจะเอาอะไรเป็นนิสัยนักศึกษา นิสัยนักศึกษามีลักษณะอย่างไร

ในทัศนะของอาตมภาพที่มองจากทางธรรม นิสัยนักศึกษาก็คือหลักธรรมข้อทมะนี้ กล่าวคือ การมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จิตใจที่มุ่งฝึกฝนพัฒนาตนมีลักษณะอย่างไร ลักษณะที่เด่นอย่างหนึ่งก็คือ การมองอะไรๆ เป็นการเรียนรู้หมด หมายความว่าเมื่อเขาได้พบเห็นมีประสบการณ์อะไรเขาจะมองในแง่ที่จะเลือกเอามาใช้เอามาทำให้เป็นประโยชน์ คือ จะคอยถามตัวเองว่า ประสบการณ์นั้นๆ จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุง

ตัวของเขาเองอย่างไร หรือว่าจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ในการช่วยเหลือกัน ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างไร ประสพการณ์นี้เป็นเรื่องที่คุณต้องพบอยู่เสมอเป็นธรรมดา

แต่ตามปกติคนเรามีท่าทีต่อประสพการณ์ต่างๆ อย่างไม่เหมือนกัน ถ้าไม่มีนิสัยนักศึกษา เราก็จะมีนิสัยของปุถุชน นิสัยปุถุชนเป็นอย่างไร ก็คือการรับกระทบในรูปของความชอบใจ ไม่ชอบใจ เมื่อคนเราพบเห็นอะไรเริ่มแรกทีเดียว เขาก็จะมองในแง่ที่ว่าชอบหรือไม่ชอบ แล้วต่อจากนั้นก็จะมี การปรุงแต่งไปตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจนั้น อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา แต่พอเปลี่ยนมาเป็นนิสัยนักศึกษา เขาเปลี่ยนใหม่ กลายเป็นมองว่าประสพการณ์นี้เราจะนำมาใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง และไม่คำนึงถึงว่าประสพการณ์นี้น่าชอบใจหรือไม่

เพราะว่าสิ่งทั้งหลายไม่ว่าดีหรือร้ายล้วนมีคุณได้ทั้งนั้น ถ้ารู้จักนำมาเลือกใช้ให้เป็นประโยชน์ ฉะนั้น สำหรับผู้เป็นนักศึกษาแล้วก็จะไม่เห็นอะไรที่ไม่มีประโยชน์ และในแง่ของจิตใจ เมื่อไม่มองในแง่ชอบหรือชัง ก็ไม่มีการรับความกระทบกระเทือน จิตใจปลอดโปร่งผ่องใสตลอดเวลา ก็เลยไม่มีปัญหา เพราะไม่มีต้นเหตุที่เป็นตัวคอยแสหาความกระทบและมานะก็ไม่มีความจำเป็น เพราะมานะมันเป็นตัวตรงข้ามของ

นิสัยนักศึกษาเลยก็ว่าได้ เมื่อไม่รับกระทบกระเทือน ก็ไม่ทำให้เกิดการขัดแย้ง ปัญหาต่อไปก็ไม่เกิด ฉะนั้นเราจะรับประสบการณ์ในลักษณะที่ว่า อันนี้ก็นำมาใช้ประโยชน์ได้ เขาว่าไม่ดีมาฉันก็นำมาใช้ประโยชน์ได้ เขาว่ามาฉันก็นำมาใช้ประโยชน์ได้ ฉะนั้น นิสัยนักศึกษาเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็มีแต่คุณฝ่ายเดียว

ปัญหาอยู่ที่ว่าเราได้สร้างนิสัยนักศึกษากันขึ้นมาบ้างหรือไม่ อันนี้คือตัวพื้นฐานที่สำคัญ พอมีนิสัยนักศึกษา มา ความถ่อมตน ความอะไรต่ออะไรที่ดีๆ ก็เกิดตามมา ฆ่านะก็หายไปเอง ฉะนั้น อย่าใช้ฆ่านะเป็นตัวเร้าให้คนศึกษาเล่าเรียน เรามาสร้างนิสัยนักศึกษากันดีกว่า นิสัยนักศึกษานี้เมื่อประกอบด้วยฉันทะแล้ว ก็จะอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้มากที่สุดทีเดียว แล้วเราก็อาจจะไม่จำเป็นต้องใช้ระบบแข่งขัน หรือถ้าระบบแข่งขันเข้ามา เราก็สามารถแปรมาใช้ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ในเมื่อเราสามารถสร้างคุณธรรมข้อนี้ขึ้นมาแทน

เมื่อพูดถึงเรื่องฆ่านะกับนิสัยนักศึกษา ก็ขอแทรกเสริมอะไรสักนิดหน่อย คือ คนไทยนั้นแม้จะมีลักษณะนิสัยหรือบุคลิกภาพหนักแน่นในทางฆ่านะก็ตาม แต่โบราณก็มีวิธีปฏิบัติในการแก้ดีเหมือนกัน เช่นอย่างพิธีไหว้ครูนี้ ก็อาจมอง

ได้ว่าเป็นวิธีการถนอมมานะ และสร้างจิตสำนึกของนิสิตนักศึกษาเข้าใส่แทน คือเป็นทำนองว่า คนไทยนั้นมีมานะมาก มานะนี้ทำให้ไม่ยอมลงให้แก่ใคร และจะเป็นอุปสรรคกีดกันในการศึกษาเล่าเรียน ทำให้ไม่รับความรู้และไม่รับการฝึกฝน แล้วการเล่าเรียนก็จะได้ผลน้อยหรือไม่ได้ผลเลย

พิธีไหว้ครูเป็นการแสดงความยอมรับต่อผู้ที่จะเป็นครูบอกให้รู้ แสดงให้เห็นและเตรียมใจแจ้งแก่ตนเองว่าเราจะวางมานะลงทั้งหมด ต่อจากนี้ไปเราจะไม่มีมานะในเรื่องการเล่าเรียนศึกษานี้เลย เราจะวางมานะหมดแล้ว จะมีแต่จิตใจของนักศึกษาหรือนิสิตของนักศึกษาอย่างเดียว จะตั้งใจรับรู้เรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ แต่ในแง่ที่จะเลือกเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้เกิดคุณค่าอย่างเดียว จะไม่รับเข้ามาในลักษณะที่เป็นการกระทบกระทั่งบีบคั้นตัวตนของเราเลย

เพราะฉะนั้น ในพิธีไหว้ครูนั้น เราจะทำอาการเคารพนอบน้อม หรือการกระทำอะไรก็ตามที่ดั่งงามเหมาะสมได้ทุกอย่าง ที่เป็นการแสดงออกเป็นการเสริมช่วยการลดละสละมานะของเรา ถ้าเข้าใจความหมายอย่างนี้แล้ว พิธีไหว้ครูก็จะเกิดมีคุณค่าต่อการศึกษาอย่างถูกต้อง องค์ประกอบอื่นๆ แม้แต่เสรีภาพก็จะกลายเป็นเครื่องมือหรือเป็นปัจจัย

ช่วยเสริมการศึกษา ทำให้เกิดความคล่องตัวในการแสวงหาความรู้ เพราะยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตน ไร้ความถือตัวถือตน เสรีภาพก็ยิ่งได้โอกาสในการที่จะแสวงหาความรู้ เข้าถึงความจริงได้ดียิ่งขึ้น แต่ถ้าไม่เข้าใจความหมายของการไหว้ครูอย่างที่กล่าวมา การไหว้ครูก็อาจจะกลายเป็นพิธีแข่งมานะ ระหว่างบุคคล ๒ พวก คือ ฝ่ายครูกับฝ่ายศิษย์ กลายเป็นพิธีกดมานะของศิษย์ให้ยอมแก่มานะของครู แม้แต่เสรีภาพก็จะถูกเข้าใจและถูกนำมาใช้เป็นเครื่องเสริมการแข่งขันกัน หรือเป็นทางแสดงออกของมานะว่า ฉันมีสิทธิแสดงออกว่าฉันก็เท่าเทียมกับท่านแล้ว หรืออะไรๆ ทำนองนี้ เสรีภาพแทนที่จะมีคุณค่าในทางส่งเสริมสิ่งดีงาม เช่น การศึกษาเล่าเรียน ก็กลับกลายเป็นโทษ เป็นทางแสดงออกของมานะ และกลบทับทำลายนิสัยนักศึกษาให้หมดคุณค่าไป

ข้อที่ ๓ คือ ทิวฐิ ข้อนี้แต่เดิมไม่ได้คิดจะพูดถึงการแก้ เพราะเห็นว่า กิเลสที่เป็นตัวเด่นในสังคมไทยที่เป็นมากก็คือ ตัณหากับมานะ จึงพูดเน้นแต่สองข้อนั้น แต่บางท่านขอทราบ จึงเอามาเพิ่มเติมเขาไว้ด้วย ว่าที่จริง ทิวฐิก็เป็นกิเลสที่น่าสนใจมากเหมือนกัน ในบางสังคมนั้นเห็นได้ชัดมากกว่าเท่าที่เป็นมา ปัญหาต่างๆ เกิดจากความคลั่งไคล้ในลัทธินิยม

ความเชื่อที่ไม่ยอมกันทางศาสนา และความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ เป็นปัญหาที่รุนแรง และยืดเยื้อหรือรั้งมาก แม้ในสังคมไทยเอง ปัจจุบันนี้ แนวโน้มในทางให้ความสำคัญแก่ลัทธินิยมอุดมการณ์ต่างๆ ก็มีมากขึ้น มีการเน้นการย้าเกี่ยวกับความยึดถือในลัทธินิยมและอุดมการณ์ต่างๆ มากขึ้น มีทางเป็นไปได้ไม่น้อยว่า ต่อไปปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งทางลัทธินิยมอุดมการณ์ หรือเรียกง่ายๆ ว่าปัญหาที่เกิดจากทิวี่ฐึนี้จะมีมากขึ้น

หลักธรรมที่เป็นตัวแทนและเป็นตัวแก้ของทิวี่ฐึ ก็คือท่าที่แบบที่ท่านเรียกว่า สัจจานุรักษ์ สัจจานุรักษ์หรือสัจจานุรักษ์ และสัตยานุรักษ์) แปลว่า การอนุรักษ์สัจจะ คือคุ้มครองสัจธรรมหรือรักษาความจริง หมายถึงความว่าคุ้มครองรักษาสัจธรรม ไม่ใช่คุ้มครองรักษาความคิดเห็นของตนเอง ไม่ใช่ว่าฉันจะปกป้องความคิดเห็นหรือลัทธิทฤษฎีของฉันไว้ให้ได้ ความจริงหรือสัจธรรมจะเป็นอย่างไรก็ช่าง

คนจำนวนมากทีเดียว ตอนแรกก็พยายามแสวงหาความจริงที่อยู่ แต่ต่อมาพอไปชอบใจทฤษฎีอันใดอันหนึ่งเข้า ก็ยึดติดในทฤษฎีนั้น คราวนี้ก็กลายเป็นเหมือนว่าทฤษฎีนั้นจะเป็นสิ่งสำคัญยิ่งไปกว่าสัจธรรมที่ตนแสวงหาเสียอีก

ใครจะพูดอะไรเพื่อให้ได้ฟังได้พิจารณาความจริงเพื่อเข้าถึง
สัจธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป ก็ไม่เอาแล้ว ตั้งหน้าตั้งตาจะปกป้อง
ทฤษฎีที่ยึดไว้นั้นท่าเดียว กลายเป็นว่า ความจริงต้องเป็น
อย่างที่ฉันเห็น ไม่ใช่โล่งออกมาว่า ฉันเห็นตรงตามความจริง
คนที่เห็นสัจจानุรักษ์จะมีใจมุ่งต่อสัจจะ ใฝ่ต่อสัจธรรม มุ่ง
หมายคุ้มครองรักษาความจริง พร้อมทั้งจะสละความคิดเห็น
ความยึดถือของตน เมื่อพิจารณาเห็นชัดว่าตนเห็นผิดถือผิด
และไม่ผูกขาดสัจธรรมนั้น ท่าทีที่สำคัญก็คือ

หนึ่ง การไม่ถือความคิดเห็นหรือทฤษฎีของตนเป็น
ความจริง อย่างที่บอกว่า ความจริงต้องเป็นอย่างที่ฉันเห็น
หรือต้องเป็นไปตามทฤษฎีของฉัน แต่พูดได้ว่า อ้อ ฉันเห็น
ตรงตามความจริง หรือว่าความคิดเห็นของฉันตรงกับความเป็นจริง

สอง ไม่ผูกขาดสัจธรรม หรือไม่ผูกขาดความจริงว่า
อย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งสิ้น ผลคือ

หนึ่ง จะไม่ยึดติดในความคิดเห็นมโนลัทธินิยม
อุดมการณ์ตลอดจนศาสนาอย่างรุนแรง ถึงขนาดที่จะต้อง
ขัดแย้งรบราฆ่าฟันกันเป็นสงคราม จะมีขัดแย้งกันก็เพียง
ด้วยการถกเถียงโดยเหตุผล

สอง จะไม่เอาความคิดเห็น ทฤษฎี ลัทธินิยม อุดมการณ์ ตลอดจนศาสนาที่ตนยึดถืออยู่ ไปเป็นเครื่องครองงำ บีบบังคับคนอื่นให้ยึดถือตาม แต่จะทำเพียงพูดจาอธิบายให้เขาเข้าใจและเห็นตามโดยเหตุผล ด้วยความรักสังจรรย์ และด้วยความรักเพื่อนมนุษย์ อย่างให้เขาเข้าถึงสังจรรย์นั้นด้วยปัญญาและประสบการณ์ของตน ทำให้สังจรรย์นี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยมีโยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย หรือ การพิจารณาโดยตลอดสาย เป็นเครื่องสนับสนุน

เท่าที่อาตมภาพได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ คิดว่าอยาก จะสรุปเข้าสู่หลักการที่สำคัญๆ บางอย่าง กล่าวคือ ธรรมะที่อาตมภาพนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการพูดเรื่องที่ผ่านมาทั้งหมด เช่น เรื่องตัณหา มานะ เป็นต้นั้น ก็มีเป็นหลักการต่างๆ ซึ่งขอนำมาสรุปแสดงไว้สัก ๕-๖-๗ ข้อ

ข้อที่หนึ่ง ของเรื่องทีพูดไปแล้ว คือ ทีบอกว่าสังคม มีการสะสมทางจริยธรรม จะถือว่าจริยธรรมเป็นเรื่องที่ตัดตอนลอยๆ ไปไม่ได้ อย่างนี้กว่าเราจะสร้างจริยธรรมใหม่ แล้วเราก็เอาจริยธรรมที่เราชอบใจเลือกมา แล้วก็มาใส่มามอบให้ นั้นเป็นไปไม่ได้ จริยธรรมของสังคมหรือแม้แต่ของบุคคลหนึ่งๆ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เราไม่สามารถสร้างคนให้

มีจริยธรรมอย่างใหม่ขึ้นมาได้อย่างล่อยๆ เพราะคนเราไม่พ้นจากพื้นฐานเก่าที่มีอยู่ ซึ่งสะสมมา ฉะนั้น พื้นฐานเก่านี้เราจะต้องเข้าใจ ถ้าเราจะสร้างจริยธรรมใหม่ เราต้องแก้ไขปรับพื้นฐานนั้น ให้รับกับของใหม่ได้อย่างเหมาะสมหรืออย่างพอดี ดังที่ยกตัวอย่างเช่นการรับระบบแข่งขันเข้ามา เป็นต้น พื้นฐานของเราคืออะไร ที่จะมาเป็นปัจจัยรับและเป็นตัวสนองต่อ

ต่อไปข้อที่สอง วิธีปลูกฝังพัฒนาจริยธรรม อันนี้เกี่ยวกับการมองจริยธรรม การมองจริยธรรมนั้นมี ๒ แบบ คือ การมองแบบเป็นแต่ละชิ้นๆ ต่างหากกัน เหมือนรายการสินค้าหรือบัญชีของ กับการมองแบบเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งหมด จากการมอง ๒ แบบนี้ การฝึกฝนพัฒนาจริยธรรมก็ต่างกันไปด้วย

วิธีฝึกฝนพัฒนาแบบที่หนึ่ง ก็คือ เรากำหนดจริยธรรมขึ้นมาเป็นข้อๆ เช่น ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญูกตเวทิตะ ความมีสติรอบคอบ ว่ามาเป็นข้อๆ คราวนี้ให้ฝึกข้อนี้ๆ แล้วก็กำหนดวิธีฝึกของแต่ละข้อขึ้นมา นี้อย่างหนึ่ง

วิธีฝึกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถือว่าธรรมะทั้งหมดเป็นองค์ประกอบด้านต่างๆ ของเรื่องเดียวกัน ในกระบวนการ

เดียวกัน คือ กระบวนการพัฒนาคน ถ้าอยู่ในกระบวนการอันเดียวกันแล้ว การฝึกก็ไม่ใช่เป็นแบบที่มาสร่างจริยธรรมทีละข้อ แต่เป็นการที่จะต้องหาคำธรรมแกน หรือตัวแกนหลักขึ้นมาอันหนึ่ง เมื่อจับแกนหลักขึ้นมาได้แล้ว ก็กำหนดว่าอะไรบ้างที่เป็นคุณสมบัติอื่น หรือจริยธรรมข้ออื่นที่เราต้องการ แล้วคอยตะล่อมให้คุณธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นมาด้วย ในกระบวนการพัฒนาองค์ธรรมหรือจริยธรรมแกนนั้น แล้วจริยธรรมที่ต้องการก็จะเกิดพ่วงมาด้วยกัน

อาตมภาพเห็นว่า การปลูกฝังพัฒนาจริยธรรมที่ถูกต้องแท้จริงนั้น ต้องทำตามวิธีที่ ๒ คือ ถือว่าหลักธรรมและจริยธรรมนั้นสัมพันธ์กันทั้งหมด เป็นด้านต่างๆ ของกระบวนการเดียวกัน คือ กระบวนการพัฒนาคนนี้ เพราะฉะนั้น ตามที่อาตมภาพได้พูดมานี้ จึงไม่ต้องพูดแยกออกไปว่า เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ควรมีจริยธรรมข้อนั้น ควรมีคุณธรรมข้อนี้ มีหนึ่ง มีสอง มีสาม มีสี่ อาตมภาพไม่เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่จะต้องจับตัวแกนให้ได้ เมื่อจับตัวแกนหลักได้แล้ว สร้างอันนั้นแหละขึ้นมาเป็นตัวหลัก โดยมีเป้าว่าจะให้มีอะไรๆ บ้าง ต่อจากนั้นจริยธรรมอื่นก็จะเกิดขึ้นตามมา

ดังนั้น ถ้าเราสร้างขั้นทีละขั้นมาได้ สร้างนิสัยนักสร้างสรรค์ สร้างลักษณะจิตใจของนักทำงานขึ้นมาแล้ว คุณสมบัติที่พึงปรารถนาอื่นๆ หรือคุณธรรมอื่น เช่น อยุ่ความมีวินัยก็จะเกิดขึ้น คือ เมื่อเป็นนักทำงานแล้ว ความมีวินัยก็พร้อมที่จะเกิดขึ้น แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้น คือ จะต้องมีผู้ที่ช่วยคอยทะล่อมคอยช่วยคุมแนวทางด้วยเหมือนกัน ขออย่าว่ามันพร้อมที่จะเกิดขึ้น เช่น ความอดทน ความสู้งาน ความรับผิดชอบ การควบคุมตัวเองได้ ความประณีต สุขุม ความสามารถร่วมงานกับผู้อื่น การไม่ฟุ้งเฟ้อมัวเมา เหล่านี้มันพร้อมที่จะตามมา เป็นอันว่าเราเอาคุณธรรมอันหนึ่งเป็นหลัก แล้วอันอื่นก็สร้างโดยเป็นพวงห้อยตามมา

ต่อไปเป็นข้อที่ ๓ ซึ่งเนื่องมาจากข้อที่ ๒ นั้นเอง คือ การมองธรรมะ หรือองค์ธรรมหรือคุณธรรมหรือจริยธรรมต่างๆ ว่า เป็นอุปกรณ์ หรือวิถีทางที่นำไปสู่จุดหมาย ไม่ใช่เป็นตัวจุดหมาย ผู้ที่ฝึกฝนพัฒนาจริยธรรมแบบเป็นข้อๆ มักจะมองตัวจริยธรรมนั้นเป็นเป้าหมาย หรือเป็นหลักที่สำเร็จในตัว แล้วก็พยายามฝึกให้คนมีจริยธรรมแบบเป็นข้อๆ มักจะมองตัวจริยธรรมนั้นเป็นเป้าหมาย หรือเป็นหลักที่สำเร็จในตัว แล้วก็พยายามฝึกให้คนมีจริยธรรมข้อนั้นๆ

แต่ในการพัฒนาแบบที่เป็นกระบวนการนี้ไม่ถือแบบนั้น ในหลักพุทธศาสนาเองก็บอกว่า ธรรมทั้งหมดเป็นเหมือนแพสำหรับนำไปสู่จุดหมาย และถ้าเราแยกแยะออกไปอีก องค์ธรรมต่างๆ ก็เป็นเหมือนส่วนประกอบทั้งหมดที่มารวมกันเข้าเป็นตัวแพ ในเมื่อมันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมันเป็นอุปกรณ์ที่เราจะนำมาใช้ประโยชน์ เราอาจวางเป้าหมายของการฝึกไว้ ซึ่งไม่ใช่ตัวธรรมะเอง แต่ในการฝึกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น เราประสงค์จะให้เขามีธรรมะเหล่านี้ๆ แล้วคอยคุมดูว่าเขาได้พัฒนาธรรมะเหล่านี้ขึ้นมาเป็นอุปกรณ์ เป็นเครื่องมือในการที่เขาจะบรรลุเป้าหมายนั้นหรือไม่ ในการฝึกฝนพัฒนาแบบนี้ แปลว่าเราจะต้องตั้งเป้าหมายขึ้นมา แล้วพัฒนาคนขึ้นไปสู่เป้าหมายนั้น พร้อมกับนั้นก็ให้รู้ว่าในกระบวนการพัฒนานี้จะให้เขามีคุณธรรมอะไรขึ้นมาบ้าง แล้วอุปกรณ์ที่เป็นธรรมหรือธรรมที่เป็นอุปกรณ์เหล่านั้นก็จะเกิดขึ้นมา เพื่อช่วยกันทำให้เขาบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

ต่อไปเป็นข้อที่ ๔ คือ จริยธรรมที่พึงระวัง ได้แก่ จริยธรรมที่เอียงสุดไปด้านเดียว เป็นธรรมชาติของคนอย่างหนึ่งที่จะเอียงสุด สมัยหนึ่งเอียงสุดไปด้านวัตถุ อีกสมัยหนึ่งเอียงสุดไปทางจิต อย่างนี้เป็นต้น เป็นมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว

ตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติ ก็มีทั้งพวกที่เอียงสุดไปทางวัตถุ และพวกที่เอียงสุดไปทางจิต แล้วพระพุทธเจ้าก็มาสอน มัชฌิมาปฏิปทา คือ การดำเนินสายกลาง

การเอียงสุดที่จะพูดในที่นี้ ก็คือการเอียงสุดด้านลบ และด้านบวก ในวงการธรรมะไม่น้อยได้เน้นด้านลบ เช่นเน้น เรื่องการลด การละ การสละ การข่ม การเว้น และการปลีก ตัวออกไป เป็นกันมากเหมือนกัน เพราะไปเข้าใจเรื่องตัณหา อย่างที่ว่า ก็เลยต้องละความอยาก ต้องข่มความอยาก ให้หมดความอยาก เลิกความอยาก ตลอดจนไม่มีความอยาก จริยธรรมที่เราควรเน้นคือจะต้องมีแง่บวกด้วย ถ้าหากใน ส่วนอดีตเราได้เน้นแง่ลบมามาก ต่อไปเราจะต้องเน้นแง่บวก ให้มากด้วย อย่างเช่นฉันทะก็ต้องเอาเข้ามา ต้องเน้นความอยากที่ชอบธรรม แต่จะเน้นที่แง่บวกอย่างเดียวก็ไม่ได้ เพราะว่าตัวอกุศลที่เป็นเชื้อเมื่อมีอยู่ ถ้าไม่ละมันเสีย ต่อไป มันก็กำเริบทำพิษขึ้นมาอีก ฉะนั้น จึงต้องมีพร้อม มีทั้งจริย ธรรมด้านบวกและด้านลบ สังเกตว่าสังคมไทยอย่างน้อยเท่า ที่มองเห็นกันอยู่เนี่ย เน้นจริยธรรมด้านลบมาก ส่วนฝ่ายตะวันตก ก็เน้นด้านบวกมาก เราควรจะทำให้สมดุล มีทั้งด้านบวกและ ด้านลบพอดีๆ

แม้ถึงความหมายของธรรมะแต่ละข้อก็เหมือนกัน ก็ต้องมองให้ครบทั้งด้านลบและบวก ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่น ทมะ ทมะเราแปลว่าอย่างไร เรามักจะแปลว่าความข่มใจ ความข่มใจนี้เป็นความหมายนัยลบ คือ ข่มระงับไม่ให้ออกอย่างนั้นอย่างนี้ ให้งดเว้นจากสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เป็นความหมายที่ไม่สมบูรณ์ ทมะนั้นตัวจริงแปลว่าการฝึก การฝึกนั้นก็มีความมาจากการฝึกสัตว์ การฝึกสัตว์เขาทำ ๒ ชั้น

ชั้นที่หนึ่งเป็นชั้นลบ ได้แก่การปราบพยศ ข่มให้หายพยศ หายคือ ชำระล้างนิสัยป่าให้หมดไป

ต่อไปชั้นที่ ๒ ด้านบวก คือฝึกให้ทำอะไรได้ดีพิเศษ เช่น เล่นละครได้ ใช้งานก็ได้

เป็นอันว่าทมะด้านลบก็คือระงับ ปราบสิ่งที่เสียหาย เป็นภัย และด้านบวก คือฝึกปรือให้ทำอะไรได้อย่างดียิ่งๆ ขึ้นไป จนประเสริฐสุดพิเศษ เช่นฝึกคนจนเป็นพระพุทธเจ้า คนที่ฝึกแล้วท่านยกย่องเป็น ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นบุคคลที่ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย หรือประเสริฐยิ่งกว่าแม้กระทั่งเทวดามารพรหม

ธรรมะที่เป็นคู่คล้ายๆ บวกลบ อย่างเช่นสันโดษ เราก็มีปัญญา เพราะไม่ได้สังคายนาความเข้าใจกันในเรื่อง

สันโดษ ก็เลยไปสันโดษในเรื่องที่ไม่ควรสันโดษ และไม่สันโดษในสิ่งที่ควรสันโดษ ในเรื่องนี้ไม่ต้องเถียงกันว่าสันโดษดีหรือไม่ดี สันโดษมีทั้งคุณและโทษ และไม่สันโดษก็มีทั้งคุณและโทษเช่นเดียวกัน ถ้าคนไหนสันโดษในความดีแล้วก็ยากที่จะพัฒนา ยากที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ที่ได้ตรัสรู้นี้ อสันตฺถุญฺจิตา กุสเลสุ ภิรมฺเมสุ ข้อหนึ่งเพราะไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉะนั้นจะต้องไม่สันโดษในการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม

ส่วนสันโดษเล่า จะสันโดษในอะไร ตอบว่าสันโดษในการแสวงหาสิ่งบำรุงบำเรอในความฟุ้งเพื่อฟุ่มเฟือย นี่คือเรื่องที่ต้องสันโดษ พอสันโดษด้านหนึ่งมันก็จะช่วยสนับสนุนความไม่สันโดษอีกด้านหนึ่ง เพราะเมื่อเราสันโดษในการแสวงหาสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตนเองแล้ว เราก็สามารถนำเอาพลังงานที่สงวนไว้มาใช้ในการที่จะไม่สันโดษในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ฉะนั้นจึงต้องเน้นเกี่ยวกับความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ด้วย ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญอันหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อยๆ เหมือนกัน แต่เราอาจจะมองข้ามไป ก็เลยถือว่าความไม่สันโดษเป็นอกุศลเสียอย่างเดียว จึงจำเป็น

ต้องมีเงื่อนไขหรือมีคำจำกัดทำให้ชัด ว่าไม่สันโดษในอะไร หรือ สันโดษในอะไร ไม่ใช่สันโดษลอยๆ

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ เรื่องความประหยัด ความประหยัดก็มีแง่ที่จะต้องพิจารณา ในภาษาไทยให้ความหมายได้หลายอย่าง การประหยัดหมายถึงการใช้อย่างมัธยัสถ์ หรือการใช้อย่างระมัดระวัง ไม่ให้สิ้นเปลือง อาจจะมีมุ่งหมายว่า เพื่อตัวเองจะได้มีเก็บไว้มากๆ แต่ความหมายทางธรรม คือ การใช้สิ่งของสิ่งหนึ่ง หรือใช้อะไรก็ตามให้เป็นประโยชน์มากที่สุด โดยไม่จำกัดว่าจะเพื่อตนเองหรือเพื่อใครๆ มีเรื่องว่าทางวังของพระเจ้าอุเทนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระอานนท์มาก และได้นิมนต์ท่านเข้าไปในวัง แต่องค์พระเจ้าอุเทนยังไม่เลื่อมใส ยังไม่รู้จักพระพุทธานุศาสนาชาวังได้ถวายจีวรแก่พระอานนท์มากมาย พระเจ้าอุเทนทรงสังเกตเห็น รู้สึกไม่พอพระทัยเลย พระนี้จะเอาไปทำอะไร รับของไปมากมาย พระองค์อดรนทนไม่ไหวก็ถามพระอานนท์ว่า ทำไมรับของไปมากมาย จะเอาไปใช้อะไร พระอานนท์ก็แจกแจงวิธีปฏิบัติของท่านในจีวร ๕๐๐ ผืนนั้นว่า จะไปแจกพระที่มีจีวรเก่าที่ควรจะเปลี่ยนแล้ว และจีวรเก่านั้นล่ะจะเอาไปทำอะไร พระอานนท์ก็แจกแจงว่าเอาไปทำโน้นทำนี้ จน

เลยจากผ้าชีวักก็ยังใช้ประโยชน์ได้จนผ้าไม่เหลืออีกเลย คือ มีของสิ่งหนึ่งก็ใช้ให้ได้ประโยชน์มากที่สุดทั้งส่วนตนและสังคม นั่นคือประหยัด มีความหมายทั้งด้านลบที่ว่า ใช้อย่างให้สิ้นเปลืองสูญเปล่าให้น้อยที่สุด และด้านบวกคือให้ของน้อยที่สุดเป็นประโยชน์ได้มากที่สุด ขอบผ่านจริยธรรมเอียงสุดด้านลบกับด้านบวกไป

คราวนี้เอียงสุดอีกด้านหนึ่ง คือ เรื่องทฤษฎีกับปฏิบัติ หรือปริยัติกับปฏิบัติ ในการอบรมจริยธรรม บางทีก็มีการเอียงสุดในเรื่องนี้ คือ บางสมัยก็เอียงสุดในด้านทฤษฎีหรือปริยัติ คือ เอาแต่เรียนในห้องให้ท่องให้จำ ต่อมาอีกสมัยหนึ่ง เห็นว่าการเรียนทฤษฎีไม่ได้ทำให้เกิดจริยธรรมที่แท้จริง ก็หันไปกล่าวว่าจริยธรรมนี้จะต้องเกิดขึ้นโดยการปฏิบัติ ฉะนั้นต้องเน้นที่การปฏิบัติ แล้วบางทีก็เลยติเตียนทฤษฎีหรือปริยัติว่าไม่มีประโยชน์ ก็เป็นสุดทางอีกข้างหนึ่ง ในทางที่ถูกต้องนั้นมันสำคัญด้วยกัน ๒ อย่าง ทั้งปริยัติและปฏิบัติ

ถ้าเรียนแต่ทฤษฎีไม่มีปฏิบัติมันก็ไม่เกิดผลอะไรเลย ก็คือไม่ได้ใช้นั่นเอง เรียกว่า มีความรู้อยู่ในตำราหรืออะไรทำนองนี้ ในทางตรงข้าม ถ้าปฏิบัติอย่างเดียว ดีไม่ดีก็อาจจะเหมือนฝึกสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์ใช้งาน เมื่อฝึกมันก็ทำอย่างฝึก

ก็เท่านั้นเอง แต่คนเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ที่รู้จักคิดพิจารณา จะต้องมีการสั่งสอนแนะนำ การที่จะให้เขาเข้าใจความหมายของจริยธรรมแต่ละอย่างๆ นั้น พร้อมทั้งเหตุผลที่จะต้องนำไปประพฤติ ตลอดจนแ่งดีแ่งเสีย ให้เขารู้จักนำไปใช้ปรับปรุงตัวเอง เลือกรรใช้ให้เหมาะสมกับตน รวมทั้งการที่เขาจะต้องรู้จักรับผิดชอบในทางจริยธรรมต่อไปได้ด้วย ซึ่งทั้งนี้ก็ต้องมีการให้ในทางความคิด ทางสติปัญญา ให้ความรู้ความเข้าใจในทางทฤษฎี ตลอดจนจะต้องให้เด็กได้รับประโยชน์จากมรดกทางจริยธรรม ที่สะสมกันมาทั้งในด้านวัฒนธรรมและความรู้ทางตำรา ที่จะเป็พื้นที่ให้เขาคิดงอกเงยออกไป ซึ่งไม่ควรจะทิ้งให้เปล่าประโยชน์ไปด้วย เพราะฉะนั้นจริยธรรมหรือการฝึกฝนพัฒนาจริยธรรมนั้น ก็ควรมีทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ

ต่อไปก็คือคุณธรรมที่แฝงอยู่ในนิสัยนักศึกษาหรือนิสัยพัฒนาตน ในนิสัยพัฒนาตนนั้น คุณธรรมตัวสำคัญก็คือปัญญา ดังได้กล่าวแล้วว่า คนที่มีนีสักศึกษามุ่งพัฒนาตนนั้น เมื่อมีประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เขาก็มองในแง่ที่ว่า จะเลือกหาจับเอาอะไรมาทำให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร

การที่จะทำอย่างนี้ได้ก็ต้องมีปัญญา คือ ใช้ปัญญาที่จะแยกแยะเลือกเฟ้น

ยกตัวอย่างเช่นว่า เราไปประเทศที่เจริญหรือเห็นภาพในประเทศที่เจริญมีความหรูหรา ก็เป็นธรรมดาที่เราจะต้องตื่นเต้น เมื่อเกิดความตื่นเต้นแล้วก็มักจะรู้สึกว่ ถ้าทำอย่างนั้นได้ตัวเราก็คงจะไ่ดี แล้วก็คิดปรุงแต่งไป อยากจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ หรือคิดว่าถ้าเราทำอย่างนั้นก็จะเอามาอวดพวกตัวเองได้ ในกรณีเช่นนี้ ถ้ามีมานะเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ความรู้สึกนั้นก็คิดอย่างนี้ก็เลยเจริญพอกพูน ประสบการณ์นั้นก็กลายเป็นเครื่องสนองมานะไป แต่ถ้ามีนิสัยนักศึกษานิสัยพัฒนาตน มีปัญญาที่จะแยกแยะเลือกเฟ้น ก็จะมีสติยั้งคิดขึ้นมา เมื่อมีสติยั้งคิดแล้ว ก็จะพิจารณาตามทางของเหตุผล ก็จะพิจารณาแม้แต่ประเทศที่เห็นว่าเจริญนั้นอย่างเช่น เห็นอเมริกาเจริญ ก็พิจารณาว่าอเมริกามีจุดดีอะไรบ้าง และที่ดำนั้นดีด้วยอะไร ทำไมจึงดีอย่างนั้น ทำไมจึงเจริญอย่างนี้ แล้วก็ต้องถามต่อไปอีกว่า นอกจากจุดดีแล้วอเมริกามีจุดด้อยที่ไหนบ้าง อะไรจะนำอเมริกาไปสู่ความเสื่อมในวันข้างหน้า นี่เป็นข้อที่ควรพิจารณา และความเสื่อมนี้ก็แฝงอยู่ในอเมริกาปัจจุบันนี้เอง ซึ่งถ้าประเทศอเมริกาไม่

ระวัง มันก็จะนำประเทศอเมริกาไปสู่ความเสื่อมอย่างแน่นอน หรือประเทศญี่ปุ่น ประเทศอะไรๆ ก็เหมือนกัน

เมื่อคนของเราเอง ก็ควรหัดมองสิ่งเหล่านี้ด้วยท่าทีอย่างทีกล่าวมา ไม่ใช่เพียงว่ามองเห็นสิ่งนั้นเรามีก็อยากจะมีตามเขาบ้างเท่านั้น แต่พอมองแล้วต้องคิดวิเคราะห์เลย ถ้าทำได้แบบนี้ละก็ดี หมายความว่าเราจะต้องวิเคราะห์อเมริกา ข้อนี้เป็นสิ่งที่แน่นอน เพราะอเมริกาเป็นตัวอย่างที่เราตาม หรือถ้าจะตามญี่ปุ่นก็ต้องวิเคราะห์ญี่ปุ่น ที่จริงประเทศพวกนี้เขาไม่ค่อยประมาท เขาก็คอยสำรวจตัวเขาเองเหมือนกันว่ามีจุดดีจุดด้อยอะไร อะไรจะนำเขาไปสู่ความเสื่อม แต่เราไม่จำเป็นต้องรอฟังจากเขา เราควรตรวจสอบเขาเลย เพราะในประเทศที่เรียกว่าเจริญนั้น ปัจจุบันก็ย่อมมีทั้งเหตุที่ทำให้เจริญและเหตุที่จะทำให้เสื่อมปนๆ อยู่ด้วยกัน

ถ้าเราไม่รู้จักคิดวิเคราะห์ ก็อาจจะไปหยิบเอาส่วนที่จะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมมา ไม่ได้ส่วนที่จะทำให้เจริญ ซึ่งมักจะพบได้มากในภาคที่เป็นอดีต เราวิเคราะห์ว่าประเทศอเมริกานี้ อะไรหนอทำให้เขามาเจริญอยู่ในปัจจุบัน แล้วต่อไปนี้อาจจะเสื่อมในด้านไหนบ้าง อะไรที่เป็นตัวที่จะทำให้เกิดความเสื่อมนั้นๆ ท่าทีต่อการรับการมองสิ่งต่างๆ จากกาย

นอก ควรจะเป็นไปในลักษณะนี้ การใช้ปัญญาด้วยท่าทีหรือในลักษณะเช่นนี้ ท่านเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ถ้าไม่ใช้ปัญญาอย่างนี้ก็จะตกเป็นทาสของตัณหาและมานะต่อไป อย่างแน่นอน พอไปเห็นอะไรเข้า ตัณหาอยากก็ฟุ้งเพื่อบำเรอตน อยากได้อยากมีอย่างนั้นๆ มานะมาก็อยากไก่ออยากเด่นอวดใหญ่อวดโตไปเลย ไม่ได้อะไรที่เป็นสาระที่จะเป็นผลดีขึ้นมา

ปัญญาในแง่ที่เป็นโยนิโสมนสิการ ซึ่งอยู่ในนิสัยนักศึกษ หรือนิสัยพัฒนาตนนี้ ต้องถือว่าเป็นหลักสำคัญในจริยธรรมสำหรับการเผชิญและการรับวัฒนธรรมจากภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องที่คนรุ่นใหม่เกี่ยวข้องอยู่อย่างมาก เราจะรับอะไรหรือไม่รับอะไร ก็จะต้องทำด้วยปัญญาที่พิจารณาแยกแยะเลือกเฟ้นทั้งสิ้น จะทำตามที่กิเลสจูงไปย่อมไม่มีผลดีเลย ตัวอย่างที่เด่นก็คือเรื่องมานะอีกนั่นแหละ จะใช้มานะในการรับวัฒนธรรมฝรั่งก็ไม่ดี จะใช้มานะในการไม่รับวัฒนธรรมฝรั่งก็ไม่ถูกต้อง เช่น ในการรับภาษาอังกฤษเข้ามาใช้

ภาษาอังกฤษนั้นเป็นภาษาที่อุดมสมบูรณ์มีคำศัพท์ใช้มากมาย เพราะเป็นภาษาที่เจริญเติบโตขึ้นด้วยการรับเอาภาษาอื่นๆ เข้าไปเป็นส่วนประกอบ มีทั้งภาษาตะวันออก

และภาษาตะวันตกด้วยกัน มีทั้งภาษาโบราณและภาษาสมัยใหม่ สามารถสรรหาคัพท์มาเลือกใช้ให้ตรงกับความหมายที่ต้องการได้อย่างดี ในการที่คนไทยเราจะรับเอาภาษาอังกฤษนั้น ถ้าใช้มานะในการรับ ก็จะเลือกเอามาใช้แต่ถ้อยคำที่จะทำให้เกิดก่อวอดกันเท่านั้น จะไม่ได้สิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ แต่ถ้าใช้มานะในการไม่รับ ก็จะกลายเป็นถือดีว่าเป็นภาษาฝรั่ง ภาษาต่างชาติ เป็นวัฒนธรรมภายนอก ไม่ใช่ของไทย ฉะนั้นจะไม่ยอมมาใช้ เมื่อไม่ยอมรับเอาเข้ามาก็กลายเป็นสูญเสียประโยชน์ที่พึงได้ แต่ถ้าใช้โยนิโสมนสิการ ทั้งในการที่จะรับและไม่รับ ก็จะทำให้สามารถเลือกเอาสิ่งที่ดีที่มีประโยชน์เป็นสาระเข้ามาเสริมภาษาของตน ทำให้ภาษาไทยอุดมสมบูรณ์ขึ้น เช่นเดียวกับที่ภาษาอังกฤษได้รับประโยชน์เช่นนี้จากภาษาอื่นๆ

ข้อต่อไปคือคุณธรรมที่เป็นหลักสำคัญของประชาธิปไตย ได้แก่ *ธรรมาธิปไตย* ตามหลักธรรม อธิปไตยมี ๓ อย่างคือ

๑. *อัตตาริปไตย* ถือตนเป็นใหญ่ คือจะทำอะไรๆ ก็เอาตนเองเป็นประมาณ ทำไปตามความคิดเห็นของตน คำนึงถึงแต่ฐานะ เกียรติ ศักดิ์ศรี และผลประโยชน์ของตน

เอง ถ้าอยู่ในขอบเขตของการเคารพตน ก็ทำให้เว้นชั่ว ทำดี หรือเร่งทำความดีได้ ไม่เสีย แต่ถ้าเลยขอบเขตนั้นไปก็มีผลเสียได้มาก

๒. *โลกาธิปไตย* คือโลกเป็นใหญ่ คือจะทำอะไรๆ ก็เอาความนิยมหรือเสียงนินทาสรรเสริญของคนทั่วไปเป็นประมาณ ถ้าอยู่ในขอบเขตของการเคารพเสียงมหาชน ก็ทำให้เว้นชั่ว ทำดี ทำประโยชน์ได้ ไม่เสีย แต่ถ้ากลายเป็นว่าจะทำอะไรๆ ก็มุ่งจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือมัวกั้วเสียงกล่าวว่า ไม่กล้าทำสิ่งถูกต้องดีงาม ก็กลายเป็นเสีย

๓. *ธรรมาธิปไตย* คือธรรมเป็นใหญ่ คือจะทำอะไรก็ยึดหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล เป็นประมาณ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ดีศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ว่าเป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม หรืออย่างง่าย ๆ ขึ้นต้น ๆ คือการทำด้วยเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา ที่เป็นไปเพื่อความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริงของปวงชน

ถ้ายอมรับว่า เท่าที่ผ่านมาสังคมไทยมีลักษณะเด่นด้านมานะ ก็เท่ากับยอมรับด้วยว่า คนไทยได้ใช้อัตตวิปลาศไปโดยมาก อุตตวิปลาศไปโดยมีผลดีได้บ้าง แต่มีผลเสียได้มาก และไม่ปลอดภัย อาจจะเลวขอบเขตไปได้ง่าย โดยเฉพาะสำหรับระบบประชาธิปไตยยิ่งไม่เหมาะสมกันเลย จึงจะต้องย้ำ ต้องเน้นกันในการที่จะสร้างสังคมของคนรุ่นใหม่ให้ตั้งมั่นในธรรมวิปลาศ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ต้องการตามคติของพระพุทธศาสนา และเป็นหลักที่จำเป็นสำหรับระบบประชาธิปไตย

กล่าวกันว่า วัฒนธรรมตะวันตกมีลักษณะหนู (self-maximization) คือขยายตัวตนหรือเพิ่มพูนพลังของตัวตนออกไปจนถึงที่สุด แต่ฝรั่งมีพื้นฐานนิสัยสร้างสรรค์ หรือมีนิสัยนักทำงานเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว การขยายพลังตัวตนจึงแบ่งออกในรูปของการหนู achievement desire หรือความใฝ่สัมฤทธิ์ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ถ้าเราเอาหลักขยายพลังตัวตนหรือ self-maximization มาใช้ในสังคมไทย ในขณะที่เราเด่นด้านมานะ และขาดนิสัยสร้างสรรค์ นิสัยนักทำงาน การขยายพลังตัวตนก็น่าจะกลายเป็นตัวที่มาสนองมานะให้แรงลึกหนักแน่นยิ่งขึ้น ก็จะไม่เกิดผลดีตามที่ต้องการ แต่คงจะเกิดผลเสียมากกว่า นอกจากนั้นในสังคมที่นำในด้านระบบ

ประชาธิปไตย จะปรากฏว่าเขาได้ประสบความสำเร็จเป็นอันมากในการปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตย เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใดๆ ก็จะทำให้เห็นว่า จะต้องเน้นหลักธรรมาธิปไตยให้เป็นแกนของการพัฒนาสังคมไทยอย่างจริงจัง

ข้อต่อไป ขอพูดรวมๆ ว่า สังคมไทยเราในปัจจุบันมีปัญหามากมายที่จะต้องแก้ไข ในเมื่อเป็นสังคมที่มีปัญหาจะต้องแก้ไข เราก็จะต้องมีจริยธรรมเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น จริยธรรมประเภทใดจะช่วยในการแก้ปัญหาสังคมของเราได้ดี เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ก็คือผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหาเหล่านี้ เราจะต้องเตรียมให้เขาเป็นผู้พร้อมที่จะแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างให้เขามีจริยธรรมประเภทนั้น จริยธรรมที่ต้องการนั้นมีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ เป็นจริยธรรมที่ทำให้คนเข้มแข็งในการสร้างสรรค์ ซึ่งก็จะสำเร็จได้ด้วยนิสสัย นักศึกษานิสสัยนักพัฒนาตน และด้วยคุณธรรมฝ่ายบวกที่จะต้องเน้นให้มากขึ้น ไม่ใช่เอาแค่คุณธรรมฝ่ายลบที่พูดมา แต่คู่ที่จะมาทำให้เขว ก็คือ ความเก่งกล้าในทางอวดโก้ ในการแสดงความฟุ้งเฟ้อมัวเมา ซึ่งมันอาจจะดูคล้ายกัน ดูเหมือนเป็นความเข้มแข็ง แต่ที่จริงคือความอ่อนแอที่ผิดพลาด

ฉะนั้นเราต้องการให้เข้มแข็งในการสร้างสรรค์ ไม่ใช่ให้เข้มแข็ง
เก่งกล้าในการแสดงความอวดโก้ แสดงความฟุ้งเฟ้อมัวเมา

ลักษณะอีกด้านหนึ่งของจริยธรรมที่เราต้องการก็คือ
ไม่ใช่จริยธรรมที่ทำให้คนย่อหน้าย่อข้อถอย อาการอย่างหนึ่ง
ของความย่อหน้าย่อข้อถอย ก็คือ การรอคอยความช่วยเหลือ
หวังพึ่งการดลบันดาลจากภายนอก

ในสังคมปัจจุบันนี้ นำห้วงเหมือนกันว่าลักษณะเช่น
นี้จะมีมาก และถ้าหากว่าผู้ใหญ่ในปัจจุบันมีสภาพนี้ เราจะ
พูดอย่างไรว่า เด็กเดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด ก็คงต้องถูก
กัดแน่ๆ คือผู้ใหญ่เดี๋ยวนี้เดินไม่ถูก เดินไปในทางที่จะให้สุนัข
กัด ถ้าพวกเราจริยธรรมในทางย่อหน้าย่อข้อถอย ไม่สู้ ไม่
สร้าง ไม่เป็นนักทำ คอยแต่หวังพึ่งปัจจัยภายนอกมาช่วยแก้
ปัญหา แก่ทุกข์ รอคอยความช่วยเหลือ แก้ปัญหาด้วยสุรา
การพนัน หวังพึ่งเทวดา การดลบันดาล การบวงสรวงต่างๆ
สภาพเช่นนี้เป็นจริยธรรมแบบย่อหน้าย่อข้อถอย เป็นสิ่งที่จะ
ทำให้แก้ปัญหาได้ยาก

พุทธศาสนานี้สอนให้เชื่อกรรม เชื่อกรรมคือเชื่อการ
กระทำว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ ให้มีความ
มั่นใจในการทำดี ถ้าเรามั่นใจในการทำความดี มันก็ส่งเสริม

ฉันตะ ซึ่งเป็นตัวการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในยุคสมัยนี้ ประเทศเราต้องรับความช่วยเหลือมาก ซึ่งก็เสี่ยงต่อการสร้างนิสัยรอความช่วยเหลือ ฉะนั้น ถ้าไม่ระวังให้ดี คนรุ่นใหม่ของเรา ก็จะมีแต่อ่อน ความด้อยทางจริยธรรม ในด้านที่มีลักษณะคอยรอความช่วยเหลือนี้

ที่นี้ทำอย่างไรเราจะแก้ได้ เราสามารถพูดได้ว่า สำหรับผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่น ก็ต้องมีจริยธรรมที่จะไปช่วยเหลือเขา แต่สำหรับผู้ที่ถูกช่วยเหลือ ก็ต้องมีจริยธรรมว่า ไม่ว่าใครจะช่วยหรือไม่ช่วยฉันก็ตาม ฉันก็ต้องทำของฉันอย่างสุดฤทธิ์ สุดสติปัญญา หรือสุดความสามารถ ถ้าทำได้อย่างนี้ ถึงแม้ว่าจะยังเป็นผู้รับความช่วยเหลือ ก็จะสามารถรักษาจริยธรรมที่มีลักษณะเข้มแข็งในการสร้างสรรค์เอาไว้ได้ จริยธรรมอย่างนี้เกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยแนวทางที่อาตมภาพได้พูดมาแล้ว นี่เป็นข้อเสนอ

ในตอนนี้ก็ยังมีเรื่องเข้ามาเกี่ยวข้องกับอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องความมั่งงายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและการปฏิบัติ เรา มักจะพูดถึงความมั่งงายในลักษณะ หรือรูปของความเชื่อ เช่นว่าเชื่อไสยศาสตร์ เชื่อผีสิงเทวดา เป็นต้น แต่เรามองข้ามไปอย่างหนึ่ง คือ การปฏิบัติที่มั่งงาย

พระพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติที่มุ่งหมายว่าจะต้องรีบแก้ไข ยิ่งกว่าความเชื่อที่มุ่งหมาย การปฏิบัติที่มุ่งหมายเป็นอย่างไร การปฏิบัติที่มุ่งหมาย ก็คือการปฏิบัติที่หวังพึ่งปัจจัยภายนอก การหวังพึ่งสิ่งดลบันดาลต่างๆ ตามปกติความเชื่อที่มุ่งหมายจะนำไปสู่การปฏิบัติที่มุ่งหมาย แต่ถ้าเราสามารถตัดทอน ถึงเขาจะยังเชื่อมุ่งหมาย ก็ปล่อยไว้ก่อน เพราะเรื่องความเชื่อนี้ แก่ยาก แค่อำนาจให้ปฏิบัติมุ่งหมายก็พอ ไม่เป็นไร ผลในทางจริยธรรมไม่ถึงกับเสีย เพราะว่าความเชื่อนี้จะแก้ไขได้ต้องถึงขั้นปัญญาที่เดียว เราเอาแค่ขั้นศีลและสมาธิพออยู่ได้ก่อน ส่วนขั้นปัญญานั้นยากอยู่ เราจะไปเน้นให้หรือไปแก้ความเชื่อนี้ไม่ไหว จะแก้ได้จริงก็ต้องถึงขั้นตรัสรู้ ปัญหาเบื้องต้นและระดับต้นกว่าคือ ทำอย่างไรจะแก้ไขให้เลิกการปฏิบัติที่มุ่งหมาย

พระพุทธเจ้าเน้นเรื่องการปฏิบัติที่มุ่งหมายมาก เพราะคนที่เชื่อมุ่งหมายนั้นมีในพุทธกาลแล้ว เขาเชื่อโน้นเชื่อนี้หวังพึ่งการดลบันดาลอันวอนบวงสรวงต่างๆ มากมาย พระพุทธเจ้าไม่ตัดที่ความเชื่อ ไม่เสียเวลาไปเถียงกับเขา แต่ไปตัดที่การปฏิบัติที่มุ่งหมาย ทรงหาทางให้เขาเลิกปฏิบัติตัวในทางที่จะรอคอยการช่วยเหลือดลบันดาล ให้เพียรพยายามทำด้วย

ตนเอง ความเชื่อนั้นปล่อยไว้ก่อนได้ แล้วค่อยแก้ไป เพราะเป็นของลึกซึ้งกว่า

เราจะเห็นได้ชัดเช่นเรื่องเทวดา คนจำนวนมากไม่สามารถแยกได้ระหว่างความเชื่อเทวดาในพุทธศาสนา กับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งที่จริงนั้นต่างกันมาก พระพุทธเจ้าตัดตรงนี้ คือ ให้เลิกการปฏิบัติที่มลายเสีย ท่านจะเชื่อต่อไปหรือไม่ก็ไม่ว่า แต่ต่อไปเมื่อก้าวหน้าในทางธรรมมากขึ้น ก็จะค่อยเห็นความจริงเห็นถูกต้องรู้ถูกต้องเอง

การปฏิบัติที่มลายเป็นเรื่องสำคัญมาก แม้แต่ความเชื่อไม่มลาย แต่การปฏิบัติมลายก็เสีย ปัจจุบันคนจำนวนมากในสังคมของเราไม่ใช่นักสร้างสรรค์ ไม่เพียรพยายามด้วยตนเอง เพราะมีลักษณะนิสัยรอคอยการดลบันดาลจากปัจจัยภายนอก เช่น รอคอยความช่วยเหลือจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผากชีวิตฝากความหวังไว้กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านั้น นี่ก็เป็นการปฏิบัติที่มลายเหมือนกัน ไม่ใช่เฉพาะคนที่ฟังเทวดาไสยศาสตร์เท่านั้นที่มลาย คนที่หวังพึ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ต้องถือว่ามลายเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น เราสามารถพูดใหม่ในปัจจุบันว่า ให้ระวังความมกมภายในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะว่า เป็นความมกมภายในที่กำลังเกิดขึ้นแพร่หลายและจะมีผลเสียต่อสังคมมาก นิสัยสร้างสรรค์นิสัยพัฒนาตน เป็นนักทำนักสร้าง นั่นแหละ จะมาแก้การปฏิบัติที่มกมภายใน หรือความมกมภายใน การปฏิบัตินี้ได้ เราควรเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างรู้เท่าทันคุณโทษ ทางดีทางเสีย และด้วยความระมัดระวังรอบคอบ แต่ไม่จำเป็นต้องรอบคอบ ผกความหวังไว้ในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ทำไมเราจะสร้างสิ่งเหล่านั้นด้วยตนเองไม่ได้ ต้องรอบคอบให้คนอื่นเขาทำมาให้ จึงต้องพูดให้ตระหนักในเรื่องการปฏิบัติที่มกมภายในไว้ด้วย ไม่ให้มัวมองแต่จะรังเกียจจะหลีกเลี่ยงความเชื่อที่มกมภายใน แล้วไม่รู้ตัวว่าตนเอง กำลังถูกความมกมภายในอีกด้านหนึ่งครอบงำอยู่อย่างเต็มที่

ข้อต่อไปที่พันกันอยู่กับเรื่องที่เราพูดมาแล้วก็คือ เรื่อง การเสพติด การเสพติดมี ๒ อย่าง คือ การเสพติดทางวัตถุ และการเสพติดทางใจ เรามักพูดกันมากเฉพาะด้านการเสพติดทางวัตถุ แต่การเสพติดทางจิตใจก็เสียเหมือนกัน และในทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้ระวัง เพราะเมื่อพ้นจากการ

เสพติดทางวัตถุแล้วก็อาจจะมาเสพติดทางจิตใจได้

ในการปฏิบัติธรรมแทบทุกชั้นตอนจะมีสิ่งมายั่วเข้าให้เกิดความติดได้ทั้งนั้น เช่นว่า ได้ฌาน ก็อาจจะติดในฌาน ได้วิปัสสนาก็อาจจะติดในความสุขของวิปัสสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นวิปัสสนูปกิเลส และตรัสให้แก้ไขเสีย มิฉะนั้นจะไม่มีทางบรรลุมรรคผล ไม่มีทางกำจัดกิเลสได้หมดสิ้น ในสังคมปัจจุบันโดยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่พัฒนาแล้ว จะมีช่วงตอนหนึ่งที่คนทั้งหลายจำนวนมากเกิดความเบื่อหน่ายต่อสิ่งปรนเปรอหรือความเจริญหรูหราทางวัตถุ เมื่อเบื่อหน่ายทางวัตถุ เขาก็จะไขว่คว้าหันมาสนใจทางจิต ครั้นพอได้อะไรมาก่อนความต้องการทางจิต เขาก็พร้อมที่จะเสพติดได้ทันที ถ้าไม่มีความเข้าใจเรื่องนี้เป็นพื้นฐานไว้ คนสมัยใหม่ปัจจุบันจำนวนมาก ขาดความรู้ทางด้านจิตมาก่อน พอเบื่อวัตถุหันมาพบอะไรดี ๆ ทางจิต ก็เลยพากันติด เข้าลักษณะเสพติดทางจิตไปเลย

ในสังคมฝรั่งปัจจุบันนี้ อุตมภาพมองว่า พวกหนึ่งมีการเสพติดทางจิตใจมาก จริงอยู่ การเสพติดทางจิตนั้นอาจจะมีผลเสียรุนแรงน้อยกว่าความเสพติดทางวัตถุ และมองเห็นไม่ชัดเจน เพราะผู้ที่เสพติดทางจิตอาจจะไม่ไปรุกราน ไม่

ไปรังแกทำร้ายคนอื่น คือล้าที่ เป็นระดับสามัญนั้น อาจจะไม่เห็นว่าเขาละเมิด แต่อาจจะมีผลเสียในวงกว้างที่ ประณิตลึกซึ้ง ซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อสังคมอย่างมากทีเดียว เพราะจิตนั้นมองไม่เห็นก็จริง แต่จิตเป็นผู้นำกิจกรรม อย่างอื่น ๆ ทั้งหมด และผลเสียที่ละเอียดอ่อน ก็อาจร้ายกว่า ผลเสียที่รุนแรงชัดเจนได้เหมือนกัน เช่น การติดลักษณะนิสัย แบบเฉื่อยชา ติดในความสุขของสมาธิจนเกียจคร้าน เป็นต้น

ในทางธรรมท่านเตือนไว้ทุกชั้นตอน นี่คือนิยามทาง ปริยัติ ที่มาช่วยการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัตินั้นบางทีเมื่อเจอสิ่งที่ดี แล้วก็หลง ปริยัติบอกว่า สมาธินี้เป็นปัจจัยให้เกิดความสุข แต่ก็อาจทำให้เกิดความเกียจคร้าน ท่านจึงให้ระวังโดยคอย ปรับอินทรีย์ทั้งหลายให้สม่ำเสมอเหมาะสมพอดี (อินทรีย์มี ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) สมาธิเข้าคู่หนุ่กับความ เกียจคร้าน ผู้ปฏิบัติจะต้องคอยประคองวิริยะคือความ เพียรไว้ให้ดี มิฉะนั้นอาจจะตกไปในหลุมแห่งความ เกียจ คร้าน คือ โกลัซชะเสีย

ปัจจุบันนี้ ความสนใจในทางจิตและความฝึกฝน สมาธิมีมากขึ้น ซึ่งเป็นเพียงปฏิภริยาต่อความอึดเฟื้อ และ เปื้อหน่ายต่อความเจริญทางวัตถุบ้าง เป็นการชิมลองและ

ตามกันรวมทั้งตามฝรั่งอย่างแพ้น้ำบ้าง เป็นผลจากปัญญาที่
รู้เท่าทันโลกและชีวิตมากขึ้นบ้าง

เยาวชนรุ่นใหม่จะต้องพบกับสภาพเช่นนี้ และอาจจะ
ต้องพบมากขึ้น เขาควรจะได้รับการเตรียมตัวให้พร้อม ที่จะ
ปฏิบัติต่อเรื่องนี้ให้ถูกต้องด้วย เพื่อให้การปฏิบัตินั้นเป็นคุณ
ทั้งแก่ตนเองและสังคม ให้เขาเจริญงอกงามก้าวไปอย่างดี
อย่างน้อยก็มีใช้เป็นการพ้นจากการเสพติดทางวัตถุ เพียง
เพื่อไปหมกมุ่นกับการเสพติดทางจิตต่อไป

อนึ่ง ควรจะพูดถึงสภาพจิตของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่
ใหม่เป็นที่สังเกตได้ด้วย สำหรับการพิจารณาในทางจริย
ธรรมต่อไป สภาพแวดล้อมและสภาพความเป็นอยู่ในสังคม
ปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนเป็นอย่างมาก และ
ความเปลี่ยนแปลงนี้ก็มีอิทธิพลและมีผลกระทบต่อสภาพจิต
ของคนรุ่นใหม่เป็นอย่างมากด้วย

การคมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว สื่อมวลชนที่กว้างทั่ว
ถึงและฉับไว เรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างม
มายและเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง วิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าไปอย่างน่าตื่นตะลึง วิทยาการที่เพิ่มพูน
ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งประดิษฐ์และผลิตภัณฑ์ใหม่ๆที่เร้า

ใจและทำทลายความสนใจ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่หยุดหย่อน ทั้งประสบการณ์ ทั้งข้อความรู้ และสิ่งเสพมากมาย ประดังเข้ามา โหมซ้ำด้วยวิธีโฆษณาและระบบแข่งขัน ทำให้เด็กและเยาวชนสมัยปัจจุบันต้องได้รับประสบการณ์ต่างๆ ที่หลากหลาย เข้ามาทางอินเทอร์เน็ตต่างๆ ในปริมาณที่มากมายและโดยอัตราความเร็วที่สูงยิ่ง ต่างจากเด็กและเยาวชนรุ่นก่อนเป็นอย่างมาก แถมด้วยกำลังแรงและความเฝ้าร้อนของวัยที่รุ่นหนุ่มสาว สภาพเช่นนี้มีทั้งผลดีและผลเสีย แล้วแต่เงื่อนไข คือถ้าเด็กและเยาวชนที่เป็นผู้รับหรือผู้เสพประสบการณ์นั้น มีความพร้อมสามารถจัดการกับประสบการณ์ที่เข้ามาได้ดี เขาก็จะเป็นมนุษย์ที่ได้พัฒนาศักยภาพอย่างดีเยี่ยม

แต่เด็กส่วนใหญ่หาได้มีความพร้อมหรือมีความสามารถเช่นนั้นไม่ วัฒนธรรมเก่าที่เป็นมา ไม่สามารถเตรียมตัวเขาให้อยู่ในสภาพจิตและสภาพชีวิตที่พร้อมเช่นนั้น ผลจึงปรากฏว่า เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ตกอยู่ในสภาพจิตที่อาจเรียกว่ามีเรื่องค้างใจมาก

เรื่องค้างใจหรือประสบการณ์ค้างจิต หรืออารมณ์ค้างค้ำนี้ก็คือ สิ่งที่เขายังตอบสนองไม่เพียงพอ ซึ่งแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ สิ่งที่เขาพอใจรับเข้าไว้ แต่ยังไม่เสพไม่

อึม เศพไม่ทัน ไหลเข้ามาๆ ขอบก็เก็บเข้าไว้ ยังเศพไม่เสร็จ
คั่งค้างอยู่พวกหนึ่ง กับสิ่งที่ยังคิดไม่ตก ตัดสินไม่ได้ยังปลงใจ
ลงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ค้างคาอยู่อีกพวกหนึ่ง

การมีประสบการณ์เรื่องราวหรืออารมณ์ค้างใจ ซึ่งยัง
ตอบสนองไม่เพียงพอ คั่งค้างและค้างคาอยู่มากๆ เช่นนี้จะ
ส่งผลต่อไปอีก ทำให้เด็กและเยาวชนรุ่นนั้นเป็นคนมีจิต
ใจที่มีลักษณะกระวนกระวายมาก โดยมีอาการข้างเคียง
ต่างๆ เช่น ความกระทบกระทั่งวันไหนไหวง่าย ความรำคาญฉุน
เฉียวง่าย ใจเปราะเสาะ ตลอดจนความผิดหวัง ความรู้
สึกแปลกแยก ความบีบคั้นใจและความทุกข์แบบต่างๆ
สภาพจิตเช่นนี้ทำให้ง่ายต่อการที่จะหันไปหาทางดำเนินชีวิต
แบบเอียงสุดอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ เอียงสุดทางวัตถุ หรือ
เอียงสุดทางจิต

พวกหนึ่งก็รันทรมหาเศพวัตถุอย่างกระหายหิว หมก
มุ่นมัวเมาในความสุขทางเนื้อหนัง ครั้นถูกปะทะ สิ่งปรน
เปรอกลายเป็นพิษหรืออืดเฟ้อ เกิดความเบื่อหน่ายหรือรู้สึก
บีบคั้น

ส่วนหนึ่งก็หันหลังชิงชังประณามวัตถุ เล่นเข้าหา
สภาพเอียงสุดทางจิต สมาทานลัทธิฤาษีชีไพร การทรมาน

ชีวิตในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างที่เคยเรียกว่าตบะ เกรง
 เครียดคือลัทธิวัตรเกินประมาณ หรือไม่ก็เฉื่อยชาหยุดนิ่งหมกมุ่น
 มุ่งปรนเปรอจิตด้วยความสุขทางใจ ปลีกตัวไม่ยุ่งเกี่ยวกับ
 ใครๆ

ด้วยเหตุนี้ เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่จึงมีความจำเป็น
 มากขึ้นเป็นพิเศษ ที่จะได้รับการตระเตรียมตัวด้วยจริยธรรม
 ชนิดที่จะทำให้เขาพร้อมที่จะเผชิญและปฏิบัติต่อสภาพเช่นที่
 กล่าวนั้นอย่างถูกต้อง มีหลักใจที่จะช่วยให้จัดการกับสถาน
 การณ์ใหม่ๆ แปลกๆ อย่างได้ผลดี

พูดอย่างกว้างๆ สังคมต่อๆ ไป โดยเฉพาะก็คือเด็ก
 และเยาวชนรุ่นใหม่ี่ จะต้องประสบความผันผวนเปลี่ยนแปลง
 และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นสภาพปัญหาใหม่เพิ่ม
 ขึ้นเรื่อยๆ และสิ่งต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้
 เยาวชนคนรุ่นใหม่ก็กำลังได้รับกำลังได้พบกับสิ่งเหล่านั้น ทำ
 อย่างไรจะให้เขาปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง ว่าตามที
 อาตมภาพได้พูดไปแล้ว ก็คือ จะต้องสร้างองค์ธรรมแกนขึ้น
 มาอย่างหนึ่ง และอาตมภาพก็ได้นำองค์ธรรมแกนมาเสนอ
 อย่างที่กล่าวมาแล้ว ตัวสำคัญคือ ฉันทะ กับเรื่อง ทมะ อันได้
 แก่การสร้างจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน หรือสร้างนิสัย

นักศึกษาชั้น และ มีหลักการในการปลูกฝังพัฒนาจริยธรรม แยกเป็นข้อๆ ดังได้กล่าวมา

บัดนี้ก็ได้พูดมาเป็นเวลาพอสมควร แต่ก่อนจะจบ ก็อยากพูดอะไรสักอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ใหญ่ไว้ด้วยว่า การที่เด็กและเยาวชนจะพัฒนาในทางจริยธรรมไปได้ดีนั้น ก็ควรจะได้อาศัยกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือหรือประทับประคองด้วย กัลยาณมิตรที่สำคัญที่สุดสำหรับเด็กและเยาวชน ก็ควรจะได้แก่ผู้ใหญ่ทั้งหลายนั่นเอง แต่ปัญหาของเราในปัจจุบันก็คือ ผู้ใหญ่ของเราเป็นกัลยาณมิตรของเด็กและเยาวชนกันอยู่หรือไม่ อย่างที่พูดเมื่อกี้ที่ว่า เป็นผู้ใหญ่ชนิดที่เด็กตามหลังแล้วสุนัขไม่กัด เป็นอย่างนั้นหรือไม่ การที่จะตอบปัญหานี้ได้ ก็จะต้องพิจารณาว่าผู้ใหญ่ของเรา กำลังเดินกันอยู่อย่างไร

ตามสภาพที่เป็นอยู่นี้ ทุกคนก็คงยอมรับว่า เมื่อมองอย่างกว้างๆ สังคมไทยเรามีความนิยมในวัฒนธรรมของตะวันตกมาก พูดอย่างง่าย ๆ ว่า ตามหลังฝรั่ง สังคมไทยที่ตามฝรั่งนั้นก็รวมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และว่าตามความรับผิดชอบ ก็ผู้ใหญ่นั้นแหละเป็นผู้นำเด็ก เมื่อพูดตามนี้ก็ถือว่าผู้ใหญ่ตามฝรั่ง และเด็กก็ตามหลังผู้ใหญ่ที่ตามหลังฝรั่งอีกที

หนึ่ง ถ้าการตามหลังฝรั่งเป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็เท่ากับลงข้อสรุปว่า ผู้ใหญ่ของเราเป็นผู้ใหญ่ที่เด็กตามหลังแล้วจะต้องถูกสุนัขกัด กลายเป็นต้องพูดใหม่ว่า ตามหลังผู้ใหญ่จะถูกสุนัขกัด

สังคมอเมริกันที่เราว่าเขาฟุ้งเฟ้อ และพวกเราก็ฟุ้งเฟ้อตามเขานั้น ปัจจุบันนี้ อาตมภาพว่าสังคมไทยนี้มีอะไรที่น่าสังคมอเมริกันในด้านกาารฟุ้งเฟ้อหลายอย่าง รวมทั้งในเรื่องความเสื่อมโทรมทางจริยธรรมด้วย อย่างเรื่องสถานเริงรมย์อบายมุขต่างๆ นี้ ก็น่าจะก้าวหน้าไปหนักมากแล้ว ซึ่งบางทีอเมริกาอาจจะเดินสวนทางกับเราเข้าบ้างด้วยซ้ำ ขอเล่าข่าวที่เป็นเกร็ดความรู้ทางจริยธรรมสักเรื่องหนึ่ง ในประเทศอเมริกานั้น เดิมมีอยู่ ๓๔ รัฐ ที่มีกฎหมายห้ามขายสุราแก่คนอายุต่ำกว่า ๒๑ ปี แล้วเร็วๆ นี้ ก็มีข่าวใหม่อีกว่าอีก ๔ รัฐ ได้ลงมติตาม ๓๔ รัฐนั้น ก็หมายความว่ารัฐที่ห้ามขายสุราแก่คนอายุต่ำกว่า ๒๑ ปี มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๓๘ รัฐ จึงเป็นไปได้ในทางที่ว่า อเมริกาเกิดมีความก้าวหน้าทางจริยธรรมขึ้น อย่างน้อยก็ในข้อที่เกี่ยวกับเรื่องสุรานี้ ประเทศไทยเมื่อจะตามอเมริกาก็ควรตามในแง่นี้ด้วย แต่ข่าวทางเมืองไทย ได้ยินแต่ว่ามีโรงงานผลิตสุรามากขึ้น แทนที่จะลดลง นี้ก็เป็นตัวอย่างเบ็ดเตล็ดเรื่องหนึ่ง จะถือว่าเอามาพูดให้ขำๆก็

ได้ แต่สาระที่ต้องการก็คือ เรื่องการตามอเมริกันนี้ ก็เป็นเรื่องที่น่าศึกษา ว่าเราตามกันอย่างไร แต่ไม่ใช่เรื่องที่จะพูดในที่นี้โดยตรง เพียงแต่ตั้งเป็นข้อสังเกต หรือข้อเป็นไปต่างๆ ไว้สำหรับพิจารณา คือ เราอาจจะตามฝรั่งในเรื่องที่ไม่ควรตาม และไม่ตามในเรื่องที่ควรตาม ในเรื่องที่ไม่ควรตาม บางทีเราก็ตามเก่งจนกลายเป็นล้าหน้าเลยฝรั่งไป ส่วนในเรื่องที่ควรตามบางทีก็ตามเหมือนกัน แต่ตามอย่างผิวเผิน ไม่เข้าถึงสาระที่แท้จริง ยิ่งกว่านั้นบางทีเลือกเอาส่วนที่ไม่ดีของเขามาตาม โดยเอามาผสมกับส่วนไม่ดีที่เลือกเก็บจากตัวเอง หรือเอาส่วนที่ดีของเขามาใช้ในทางที่ไม่ดีก็มี

ส่วนเรื่องเด็กกับผู้ใหญ่ ในเมื่อตามฝรั่งด้วยกัน ตอนแรกก็ต้องถือไว้ก่อนว่าเด็กเป็นไปตามที่ผู้ใหญ่แนะนำ เด็กตามไม่ดีก็เพราะผู้ใหญ่ตามไม่ดี ผู้ใหญ่อาจจะเถียงว่า ในการตามฝรั่งนั้น เด็กกับผู้ใหญ่ต่างคนต่างตามในเรื่องที่ตัวชอบ หรือบางทีเรื่องที่เสียนั้นก็เพราะเด็กไม่ตามในเรื่องที่ผู้ใหญ่ตาม แต่กลับไปตามในเรื่องที่ผู้ใหญ่ไม่ตามหรือผู้ใหญ่ไม่สนใจเลยด้วยซ้ำ คือเด็กถูกสุนัขกัดเพราะไปเดินเอาเอง ไปตามคนแปลกหน้าเองไม่ตามผู้ใหญ่ ถึงอย่างนั้น ผู้ใหญ่ก็ไม่พินิจดูตำหนิว่า ทำตัวอย่างไร เด็กของตนเองจึงไม่เลื่อมใส ไม่ยอม

รับเอาผู้ใหญ่ของตนเป็นผู้นำ ไม่ยอมตามผู้ใหญ่ของตน กลับไปเลื่อมใสนับถือคนข้างนอก เอาใจออกห่าง ไปเดินตามคนพวกอื่น ส่วนทางฝ่ายของเด็กและเยาวชนก็มีข้อสังเกตว่า ได้นิยมชมชอบรับเอาความคิดและรูปแบบของเสรีภาพตามวัฒนธรรมฝรั่ง แล้วบอกว่าจะเป็นตัวของตัวเอง จึงใช้เสรีภาพนั้นในการที่จะไม่ตามผู้ใหญ่ แต่พร้อมกันนั้น ก็หันไปใช้เสรีภาพตามวัฒนธรรมฝรั่ง จนเห็นได้ว่าไม่มีความเป็นตัวของตัวเองตามเหตุผล ที่จะแสดงถึงความมีอิสรภาพ ดูๆ ก็มีอะไร ขัดแย้งกันในตัวเองซ้อนๆ กันอยู่หลายอย่าง

เป็นอันว่าที่พูดมาตอนนี้ ก็เพื่อเป็นการติงทางฝ่ายผู้ใหญ่บ้าง ว่าเราจะต้องเอาใจใส่จริยธรรมของผู้ใหญ่ด้วยเหมือนกันและให้ผู้ใหญ่ตระหนักถึงความรับผิดชอบ ในการที่จะต้องร่วมมือ ช่วยสนับสนุนจริยธรรมของเด็กเยาวชนคนรุ่นใหม่นั้นด้วย โดยทำตัวเป็นกัลยาณมิตรของเด็กและเยาวชนเหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้สมมติว่าผู้ใหญ่รุ่นนี้จะกลายเป็นคนที่หมดหวังสำหรับเด็กและเยาวชน จะหวังพึ่งเป็นกัลยาณมิตรไม่ได้จริงๆ เสียแล้ว แต่ถ้าเด็กและเยาวชนรุ่นต่อ

ไปมีจริยธรรมตามแนวทางที่ได้กล่าวมา เด็กและเยาวชน
เหล่านั้นก็จะพึ่งตัวเองได้ จะรู้จักเดินทางได้ด้วยดี ไม่เป็นไร

บัดนี้ เป็นเวลาอันสมควรแล้ว อาตมภาพขอ
อนุโมทนาท่านอาจารย์ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านผู้เฝ้ารอทุก
ท่านที่ได้มาร่วมฟังในที่ประชุมนี้ และในวันอันเป็นสิริมงคล
คือ วันสถาปนาคณะครุศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาตมภาพขอตั้งกัลยาณจิตร่วมอวยชัยให้พร โดยอาราธนา
คุณพระศรีรัตนตรัยอภิวาลให้ท่านทั้งหลาย มีฉันทะในการ
ปฏิบัติหน้าที่การงาน มีพลังกาย พลังใจ ในการที่จะดำเนิน
การฝึกฝนพัฒนาทางจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่
เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติ ในทางที่ถูกต้องตาม
ความหมายอย่างแท้จริง ให้เกิดผลเป็นความดีงามและ
ประโยชน์สุข อันยั่งยืนตลอดไปชั่วกาลนาน